

**Tuin van de Congregatie der Zusters van Liefde
en Park Oude Dijk te Tilburg**

cultuurhistorie en ecologie

Albers Adviezen Historische Parken
Anja Guinée Landschapsarchitectuur
Ecologisch Adviesbureau Maes

Opdracht Gemeente Tilburg
Contactpersoon Dhr D. van Alphen

Albers Adviezen Historische Parken
Hietveldweg 25
7361 AB Beekbergen
055-5061395 / 0651003231

www.historischeparken.nl

30 november 2014

**Tuin van de Congregatie der Zusters van Liefde
en Park Oude Dijk te Tilburg**

cultuurhistorie en ecologie

dr. Lucia Albers - Albers Adviezen Historische Parken

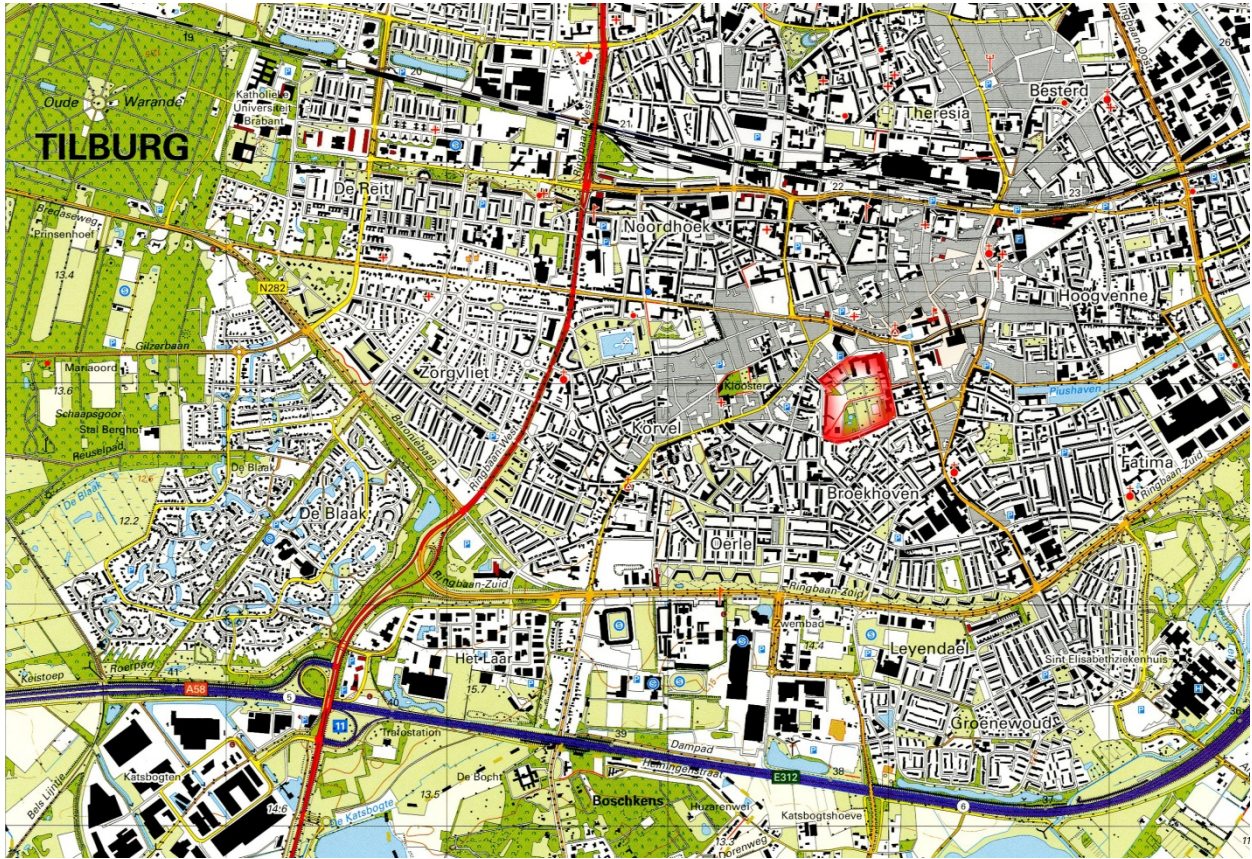
ir. Anja Guinée - Landschapsarchitectuur, Rotterdam

**drs. Bert Maes - Ecologisch Adviesbureau Maes, Utrecht
m.m.v. Han van Meegeren, Emma van den Dool
en Gemma Geux.**

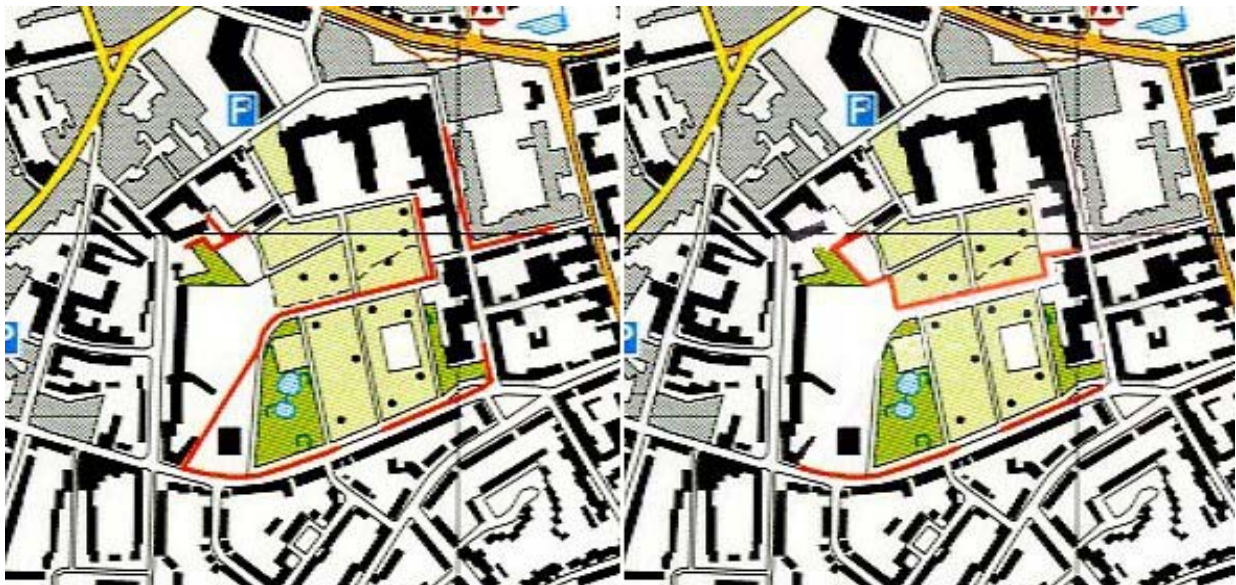
Inhoud

1. Inleiding	7
2. Het onderliggende landschap.....	9
Bewoningsgeschiedenis en archeologie.....	9
3 Geschiedenis van tuin en park in fasen	13
Fase 1 1833-1885 agrarische gronden: diverse scholen, verzorgingshuizen en weeshuis	13
Fase 2 1885-1945 architectonisch ingericht terrein.....	14
Kaart 1 Reconstructietekening 1926	22
Fase 3: 1945-1980 verandering van functie	23
Fase 4: 1980-1985 Sloop en Nieuwbouw, eerste aanpassing tuin.....	24
Fase 5 1985- heden: kloostertuin van de Congregatie.....	25
1991 Nieuwe tuin Buys en Van der Vliet.....	25
Fase 5 1985- heden: het Stadspark Oude Dijk	28
Kaart 2 Scheiding van kloostertuin en openbaar park sinds 1985	32
Kaart 3 Huidige situatie	33
4. Ecologische waarden en potenties van de kloostertuin en Park Oude Dijk.....	34
Algemeen.....	34
Het milieu van de kloostertuin en het park aan de Oude Dijk	35
Milieu typen.....	35
Hagen en heesterborders.....	35
Bomen.....	37
Bosplantsoen	40
Muren en muurvegetatie	42
Water.....	43
5. Historische dendrologie.....	45
<i>Treussen in prielvorm</i>	45
Perenberceau	47
Rij knotlindes in het Stadspark	50
Oude cultuurvariëteiten van bomen en heesters	51
Bomen en heesters voor ritueel gebruik	53

6. Conclusies	54
Historische elementen van de noordelijke kloostertuin	54
Historische elementen van het zuidelijke park	55
Conclusies	56
Kaart 3 historische waarden	57
7. Waardestelling.....	58
8. Aanbevelingen	60
Cultuurhistorische /planologische aanbevelingen	60
Ecologische aanbevelingen.....	61
Samenvatting.....	63
Samenvatting cultuurhistorie	63
Samenvatting ecologie	64
Samenvatting historische dendrologie.....	64
Documentatie	65
Literatuur	65
Kaarten en Foto's in het archief Zusters van Liefde aan de Oude Dijk	65
Archief Jan van Summeren, landschapsarchitect Tilburg.....	65
Bijlagen	66
Kaart 4 Overzichtskaart inventarisatie waardevolle bomen en heesters	66
Bijlage I: Inventarisatie cultuurhistorisch waardevolle bomen en heesters in de besloten kloostertuin (percelen 1-18)	67
Bijlage II: Inventarisatie cultuurhistorisch waardevolle bomen en heesters in het Stadspark.(los)	70

afb. 1 Tilburg in 2012 topografische kaart 1:25.000, de tuin van de Zusters van Liefde en het park Oude Dijk liggen naast de schouwburg in het centrum van de stad.

afb. 2 detail topkaart 2012, de rode lijnen in de kaart zijn muren, foutief getekend. Rechts de gecorrigeerde kaart met de werkelijk aanwezige muren

1. Inleiding

In het hart van Tilburg ligt het kloostercomplex van de Zusters van Liefde aan de Oude Dijk. Het bestaat uit een conglomeraat van gebouwen en een tuin met verschillende onderdelen. De tuin resteert van een oorspronkelijk veel groter grondeigendom met deels agrarische functies, nu openbaar park.

Inventarisatie en waardering van de historische tuin van het complex en van het parkdeel dat tot voor kort niet openbaar was en nog tot het klooster behoorde, is nodig wegens mogelijke nieuwbouw in de tuin. Delen van het woon-zorg complex voldoen niet meer aan de huidige normen.

Om te kunnen toetsen of de bouwplannen voor het kloostercomplex de cultuurhistorische waarden van de tuin en het openbare park intact laten, is een analyse gewenst van de historische aanleg en veranderingen, en een waardenstelling van de huidige situatie. Daarnaast zijn de ecologische waarden van tuin en park van belang. De ecologische betekenis is beschreven en de historische dendrologie, de belangrijkste historische bomen en struiken. Archeologische waarden, onderdeel van cultuurwaarden, zijn hier niet onderzocht. De gemeente liet archeologisch bureauonderzoek verrichten in het gebied ten noorden van het kloostercomplex.¹ Daaruit zijn wel enkele gegevens af te leiden.

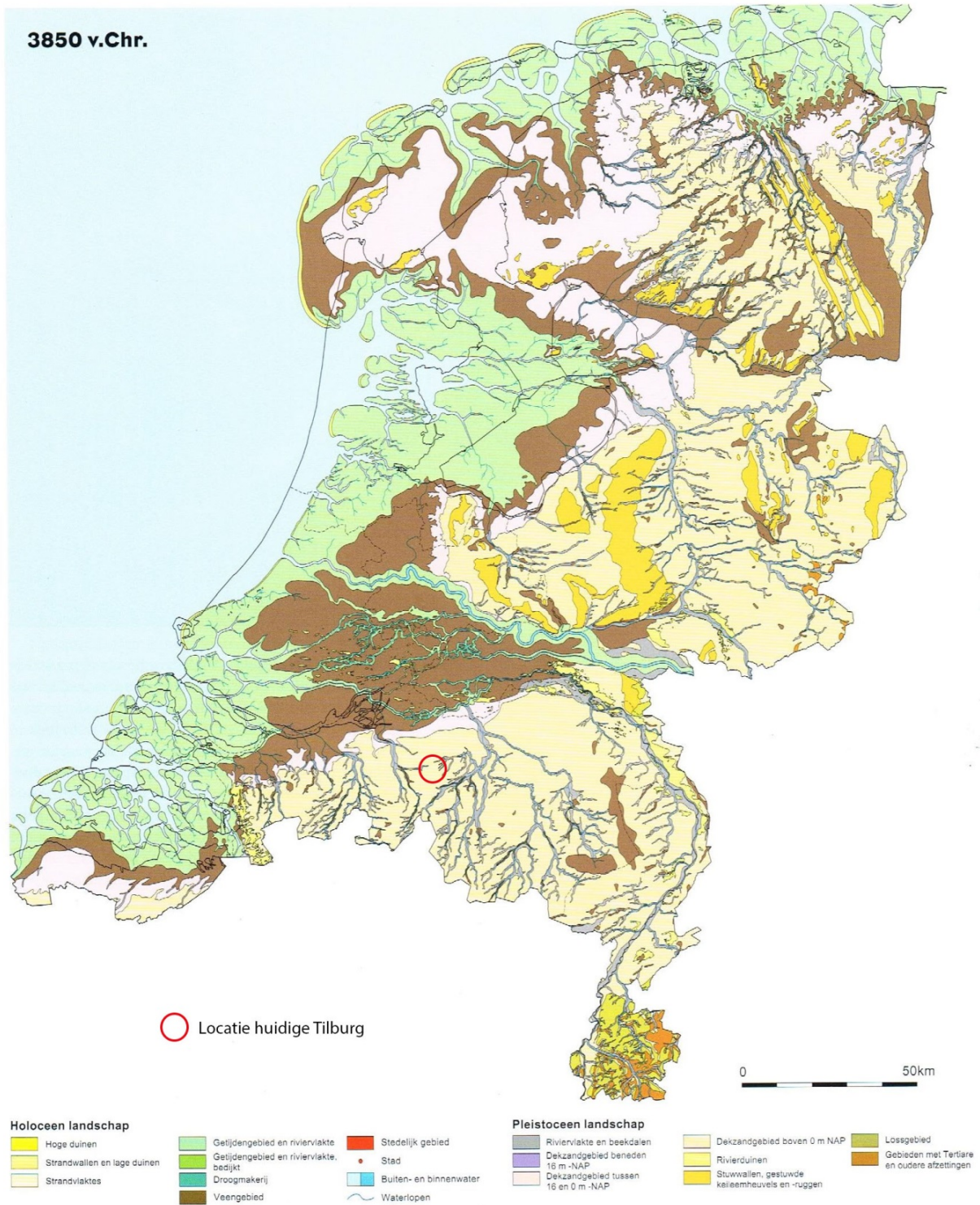
Het onderzoek is gehinderd door te beperkte tijd. Een ieder van ons had slechts twee dagen voor onderzoek en twee dagen voor schrijven en tekenen. Wij meenden dat een verkennend onderzoek werd verwacht. Het moest een volledig en integraal onderzoek van gebouwen, terrein, bodem, archeologie, klooster- en tuingeschiedenis zijn. Bovendien konden we niet beschikken over een kaart met ingemeten bomen en tuinmeubilair, hetgeen het onderzoek sterk heeft bemoeilijkt. Daarom is er ook geen kaart met historisch waardevolle bomen en heesters terug te vinden in dit rapport. In de bijlage is wel een vakkenkaart die correspondeert met de lijst van belangrijkste bomen per vak.

Het rapport dient in kleur geprint te worden, omdat anders vooral de verklarende kaarten onleesbaar zijn.

Alle archiefmateriaal van kaarten en oude foto's is afkomstig uit het archief van de Zusters van Liefde.

Wij zijn zeer dankbaar voor de grote hulpvaardigheid van mevrouw Lilianne Heckers en de heer Huub Paffen. De heer Jan van Summeren, voormalig landschapsarchitect en beheerder van de gemeente Tilburg, nam de moeite om uit zijn archief tekeningen en documentatie op te zoeken en heeft met veel kennis en liefde verteld over het park.

¹ Bilan, Tilburg centrum-zuid archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek.

afb. 3 Nederland tijdens het Holoceen, 3850 jaar v. Chr. met locatieaanduiding van het huidige Tilburg (uit 'Atlas van Nederland in het Holoceen', uitgeverij Bert Bakker 2012)

2. Het onderliggende landschap

Om inzicht te hebben in de onderliggende bodemgelaagdheid en het voormalige landschap rond de Oude Dijk volgt hier een zeer beknopte beschrijving van de belangrijkste perioden in de ontstaansgeschiedenis van Tilburg en de omgeving van de Oude Dijk.²

In het laatpleistoceen deden zich in Europa extreem koude periodes voor die wij kennen als ijstijden of glacialen, afgewisseld met tussenijstijden of interglacialen, bestaande uit periodes van relatieve opwarming. In het glaciaal Weichselien, een zeer koude periode van ca. 116.000 tot 12.000 v. Chr., vormde zich een dekzandlandschap over grote delen van Nederland. Dit kwam voort uit het feit dat het Noordzeebekken droog lag door de extreme koude en de aanwezigheid van grote ijsmassa's in het Noorden en Oosten van Europa. De sterke noordwestenwind zette zand en leem uit het zeebekken honderden kilometers verder landinwaarts af, in de vorm van dekzandruggen. In de iets lager gelegen kommen werd het zogeheten Brabants **leem** afgezet dat ook in en rond Tilburg veel voorkomt.

In de hierop volgende periode, het warmere Holoceen, steeg de zeespiegel geleidelijk onder invloed van het smeltwater van de gletsjers; er ontstonden waterloopjes, beken en rivieren in de lager gelegen binnenlanden. Vele waterlopen doorkruisten de dekzandruggen bij Tilburg. In vochtige beekdalen ontstond lokale veengroei. De belangrijkste waterlopen zijn de Oude Leij of Donge in het westen, de Zandleij in het noordoosten, en de Nieuwe Leij in het zuiden, die verder stroomafwaarts bij Oisterwijk ook wordt aangeduid als 'Voorste Stroom'. Opvallend element is het relatief diep uitgesneden beekdal van de Korvelse Waterloop die bij de Korvel ontspringt, naar het oosten stroomt en uiteindelijk uitmondt in de Nieuwe Leij.

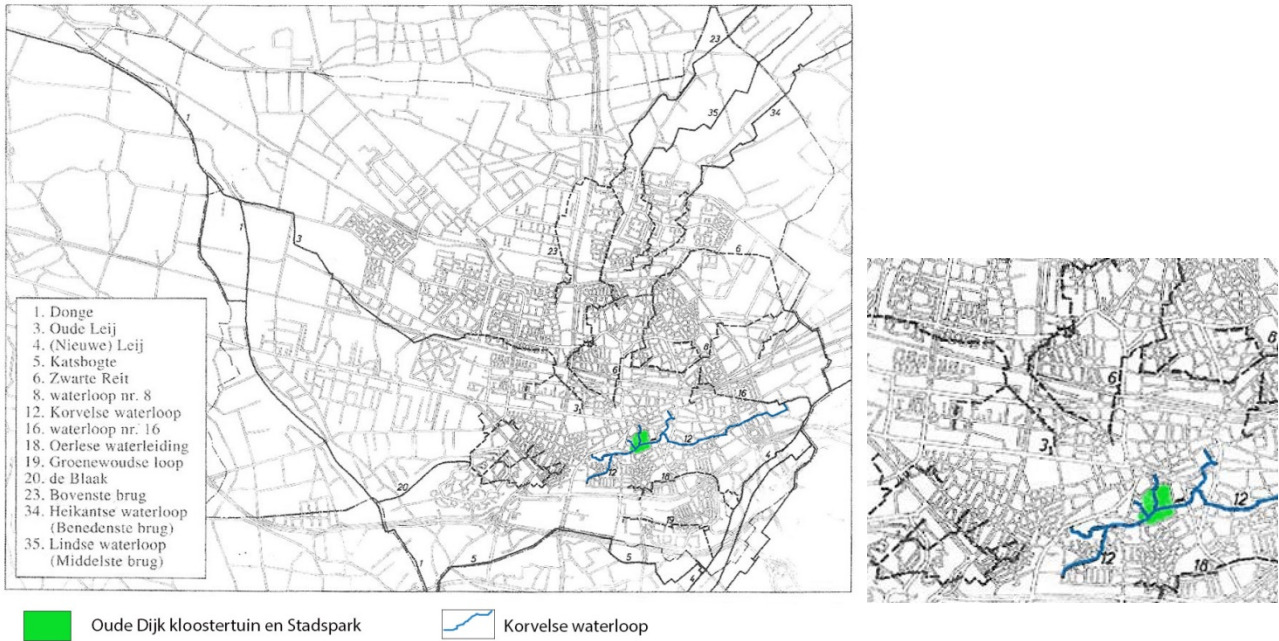
Bewoningsgeschiedenis en archeologie

De waterlopen vormden in combinatie met de drooggelegen dekzandruggen de voorwaarden voor de bewoningsgeschiedenis van Tilburg. Visrijke wateren, vruchtbare beekdalen en hoger gelegen bos- heidegronden vormden voor de mens gunstige omstandigheden voor hun bestaan. Dit is o.a. gebleken uit archeologische vondsten van een jachtkamp uit het Mesolithicum (middensteentijd, ca 4000 v. Chr) en Middeleeuwse bewoningssporen, die gevonden zijn bij archeologische opgravingen ter hoogte van het huidige Kunstcluster (ten noorden van de vroegere bedding van de Korvelse waterloop, tussen de Oude Dijk en de Bisschop Zwijzenstraat³.

In het Mesolithicum (ca. 10.500 v. Chr.) vestigden bewoners zich in een tijdelijk kamp en trokken na verloop van tijd naar gunstiger gebieden. Tilburg vormde zo'n tijdelijk kamp, gezien de bovengenoemde archeologische vondsten. De bronstijd (ca. 3000 tot 800 v. Chr.) vormde een overgangperiode naar vastere nederzettingen, waarbij naast de jacht gebruik werd gemaakt van akkerbouw en veeteelt. De aanwezigheid van grafheuvels (kenmerkend voor de Bronstijd) in de omgeving van Tilburg duidt op menselijke bewoning in deze periode.

² Voor een uitgebreid onderzoeksverslag t.a.v. de landschapsvorming, bewoningsgeschiedenis en archeologie van Tilburg zie het BILAN rapport: '2006/165, Van De Boog tot De Keel, Tilburg, beheerbestemmingsplan, "Oude Stad zuidwest 2008", Archeologisch en cultuurhistorisch bureauonderzoek' gemaakt in opdracht van de gemeente Tilburg

³ Bron: <http://www.historietilburg.nl>

afb. 4 Waterlopen in Tilburg, waaronder de Korvelse waterloop (uit: R.van Putten)

afb. 5 kaart 1794, de Korvelse Waterloop doorkruist de Oude Dijk

Lange tijd bleef de populatie van Tilburg en omgeving klein, waarbij ten tijde van de Romeinen (gezien vondsten van delen van Romeinse wegen) Tilburg meer een doorgangsgebied vormde, dan een vestigingsgebied.

Vanaf de late middeleeuwen ontstond er een explosieve bevolkingsgroei door het gebruik van het potstalsysteem en betere ploegen. De eeuwenlange bemesting van de akkers vanuit het potstalsysteem zorgde voor een dikke vruchtbare laag, die op bodemkaarten wordt aangeduid met enkeerdgronden, zoals bij de Broekhovense en Korvelse akkers.

Over het Centrumgebied ten noorden van het kloostergebied is in 2008 een archeologische studie verschenen door Bilan.

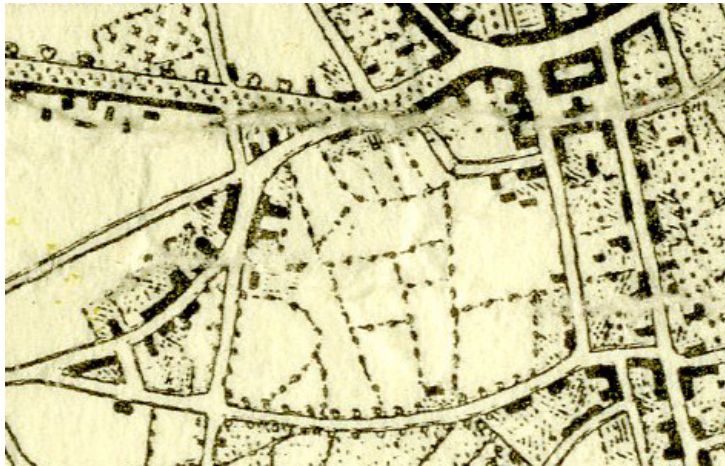
“Op de bodemkaart is het gebied niet gekarteerd. Extrapolatie van de omliggende eenheden geeft aan dat de bodem vooral bestaat uit lemig fijn zand (eenheid zEZ23), maar pal ten zuiden van het plangebied (beekdal Korvelse Waterloop) ook uit veen op Jong Dekzand. Uit recent onderzoek blijkt dat dit veenpakket naar het zuiden toe dikker wordt. Het veen is vermoedelijk in de twaalfde tot veertiende eeuw overstoven door zand en na de vijftiende eeuw opnieuw in cultuur gebracht. Ook is in bronnen sprake van moerassen ten zuiden van het plangebied. Blijkbaar werden deze vanaf de twaalfde eeuw ontgonnen en later grotendeels gedempt. Overigens bleek bij de bouw van winkelcentrum Heuvelpoort (1987) dat in de bodem veenlagen met houtresten voorkomen die waarschijnlijk duiden op een bos dat hier ooit gestaan heeft. Een datering kon echter niet worden gegeven.” (p 11)

Na de vijftiende eeuw groeide de bevolking onder invloed van de industriële ontwikkelingen. Eerst door de wol-industrie en later door grootschalige textielindustrie waarvan het hoogtepunt in de negentiende eeuw lag. De textielindustrie gebruikte de waterlopen om hun afvalproducten op te lozen. Die waterlopen, waaronder de Korvelse waterloop, kregen hierdoor de benaming ‘blauwsloten’ vanwege de blauwe kleur van het afval. De blauwsloten waren berucht om de stank die ze verspreidden. De lozingen op de Korvelse Waterloop leidden zelfs tot klachten vanuit Oisterwijk. Dit leidde tot een jarenlange juridische strijd tussen de gemeenten Oisterwijk en Tilburg, die uiteindelijk door de gemeente Oisterwijk in haar voordeel werd beslecht. Tilburg werd vanaf 1915 verplicht tot het betalen van een schadevergoeding. Later is de gemeente Tilburg overgaan tot de bouw van de waterzuivering.⁴

Op de bodemkaart worden geen gegevens weergegeven binnen de bebouwde kom, maar we kunnen aannemen dat er aan de Oude Dijk rijke enkeerdgronden lagen met een natter gebied aan de zuidkant, toen de zusters hier hun klooster stichtten. Uit de volgende reeks kaarten uit de 19de eeuw valt af te leiden dat er voor landbouw verkavelde gronden lagen. Het waren dus landbouwgronden die voor het klooster werden aangekocht.

Op de kaart van 1794 is een waterloop aangegeven, die op de kadastrale kaart van 1832 wordt aangeduid als “Water loopje”. Het gebied langs het waterloopje heette De Pruil hoek. Het water mondde uit in de rechthoekige gracht die een gebouwencomplex omringde aan de oostkant van de Oude Dijk.

⁴ (Bilan Bron: http://www.moerenburg.info/natuur_amp_omgeving/waterloop)

afb. 6 De gronden van het klooster in 1845, sterk vergroot want de kaart is 1: 50.000

afb. 7 1868-1912, Chromo-topografische kaart 1:25.000, verkend 1868, herzien 1894,1904. De gebouwen zijn niet correct weergegeven in deze kaart, vergelijk met onder.

afb. 8 Het kloostercomplex in 1915, de groene percelen zijn eigendom van de orde.

3 Geschiedenis van tuin en park in fasen

Een bouwhistorisch onderzoek heeft plaatsgevonden door bureau Baac in 2010, "Tilburg Oude Dijk, waardestellende bouwhistorische opname". In dit rapport is de geschiedenis van het klooster verteld. Die wordt hieronder slechts puntsgewijs herhaald. De zusters hebben zelf een lijst met jaartallen opgesteld van gebeurtenissen en gebouwen tot 1950. Hieruit zijn de belangrijkste gebeurtenissen voor het terrein overgenomen. Tevens zijn de historische foto's afkomstig uit het archief aan de Oude Dijk. De kaart met de reconstructie van de situatie 1926 staat aan het einde van dit hoofdstuk.

Door de gronden waar in de 19de eeuw het klooster werd gesticht liep in de achttiende eeuw de Korvelse Waterloop. (afb 5) Die verdween al snel van de kaart.

Het Heike, waarbinnen het kloostercomplex valt, was van ouds de centrale buurtschap met kerk in Tilburg. Vanuit het Heike liepen er verschillende straten en wegen straalsgewijs naar een cirkel van buurtschappen met huizen rondom een driehoekig plein, hier 'plaatse' genoemd. Op het Heike vestigde zich in 1834 de kloosterorde 'Zusters van Liefde', die in de loop van de 19^e en begin 20^e eeuw een enorme bloei doormaakte. Dat leidde tot steeds weer nieuwe uitbreidingen van de bebouwing. Het geheel werd omgeven door een (buiten)muur. Binnen het ommuurde terrein waren ook (binnen)muren (zie kaart 1).

Fase 1 1833-1885 agrarische gronden: diverse scholen, verzorgingshuizen en weeshuis

De pastoor van de parochie 't Heike wilde hulp bieden aan de allerarmsten en vooral de kinderen van zijn parochie. Op verzoek van Mgr. J. Zwijsen werden 3 Belgische zusters gevraagd zich daarvoor in te zetten; in 1833 startte de eerste school. Om inkomsten te genereren werd ook onderwijs gegeven aan kinderen van ouders die dat konden betalen. Vele verschillende scholen, een weeshuis en internaat werden gesticht. In 1931 resulteerde dat in de bouw van een nieuw schoolgebouw aan de Oude Dijk, nu rijksmonument..

Naast zorg voor kinderen en onderwijs boden de nonnen ook zorg voor bejaarde en psychisch gehandicapte vrouwen. Dit eerste klooster van de Zusters van Liefde dat hier zo klein begonnen was, groeide uit tot de grootste kloosterorde van Nederland en is dat nog steeds.

1832 Aankoop van de gronden aan de Oude Dijk. In 1832 waren er volgens de kadastrale gegevens nog veel verschillende eigenaren van de gronden die later de kloostergronden vormden. In het rapport van Baac wordt echter vermeld dat het een dankbare Belg was die ze voor een zacht prijsje van de hand deed.

Op de toekomstige gronden van het klooster was volgens de kadastrale kaart geen enkel bouwwerk aanwezig. De percelen bestonden voor het merendeel uit weiland, verder uit een boomkwekerij en 'puin' in de hoek Kloosterstraat- Oude dijk. . Het "waterloopje" op de kadastrale kaart ligt op de plaats van de latere Anthoniuslaan, nu de scheiding tussen de noordelijke tuin en het zuidelijke park.

Volgens de perceelsindeling van 1832 werd de tuin aangelegd.

1833 school met 153 leerlingen

1834 begin klooster, "huis met de dertien celletjes"

1838-12-17 Begraafplaats zusters. (Deze eerste begraafplaats wordt nu nog aangeduid met een calvariebeeld. De graven zijn verplaatst naar de tweede begraafplaats (1929).)

1838-1839 bouw kapel en weeshuis

1862 bouw ziekenhuis voor de zusters

1864 bouw nieuwe boerderij. Mogelijk lag deze aan de zuidkant, langs de Nieuwstraat.

1865 Drukkerij

1875 Plaatsing grot van Lourdes in de tuin (zie kaart)

1884 Een nieuwe boerderij werd gebouwd ten westen van het vierkante kloostergebouw. "De oude boerderij werd verbouwd voor de oude vrouwtjes", citaat uit de lijst jaartallen.

De nieuwe boerderij lag aan het noordeinde van de centrale as door het hele gebied, de Marialaan. Ter afscheiding van de boerderij en de eerste begraafplaats stond er een muur. De muur werd later vervangen door een beukenhaag. Een deel van deze beukenhaag tussen de eerste begraafplaats en de weg langs de boerderij is bewaard gebleven.

Fase 2 1885-1945 architectonisch ingericht terrein

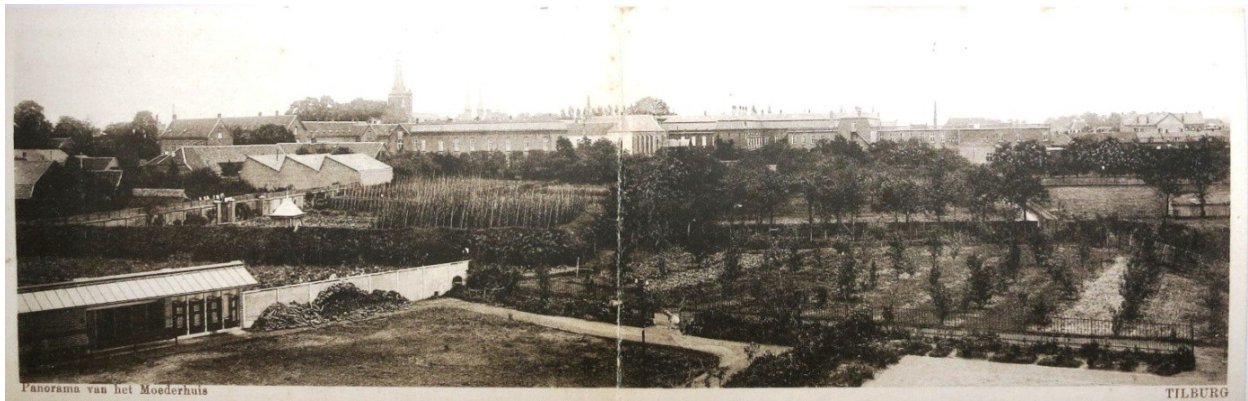
De vroegere tuin, die lange tijd heeft bestaan, kunnen we deels reconstrueren aan de hand van de oude foto's in reeksen van vóór 1920 en van omstreeks 1923 en later in het archief van het klooster. Op de foto's ziet men dat het hele noordelijke terreindeel voor nutstuinen werd gebruikt. Het zuidelijke deel, het huidige stadspark bestond uit weilanden. De tuinen aan de oostzijde van de Marialaan werden verdeeld van de weiden gescheiden door een muur. Het pad erlangs heette de Sint Antoniuslaan, naar het beeld van Sint Antonius dat stond op het kruispunt met de Marialaan. De Marialaan was de centrale noord-zuidas en had het beeld van Maria aan het zuidende, aan de buitenmuur langs de Nieuwstraat. Aan weerszijden van de Marialaan liepen nog twee hoofdpaden naar de zuidrand van het terrein: de Heilig Hart-laan (west) en de Sint Josephlaan (oost).

afb. 9 1923, kloostergebouwen langs de Kloosterstraat(links en de Oude Dijk (rechts), omgeven door fruitlaantjes , bloementuinen, moestuinen. Rechts de perenberceau. Deze bestaat nog steeds.

Vruchtbomen stonden niet alleen in de boomgaard, er waren ook appel- en perenlaanjes. De peren werden zelfs gesnoeid tot een perenberceau of loofgang die over het pad ging. Vóór 1941 bestond al een perenloofgang, want de bomen werden toen herplant (Kroniek deel 6, p.307).

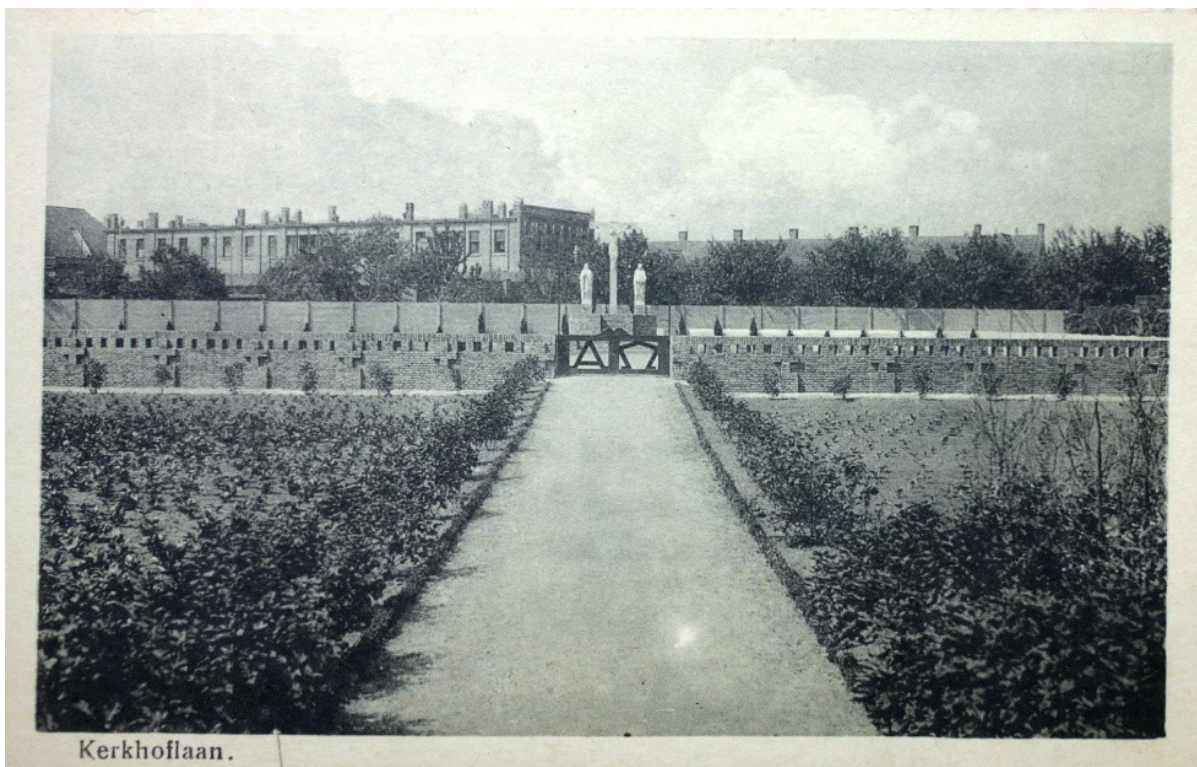
De volgende foto's geven een beeld van de tuin zoals die lange tijd tot 1945 bij het klooster heeft gelegen. De reconstructietekening (kaart 1) volgt daarna.

afb. 10 ca 1923 een grote nutstuin met boomgaarden, moestuin met bonenstokken, hoenderhok, houtstapel.

1926 nieuwe gebouwen aan Kloosterstraat voor verzorgingsoord

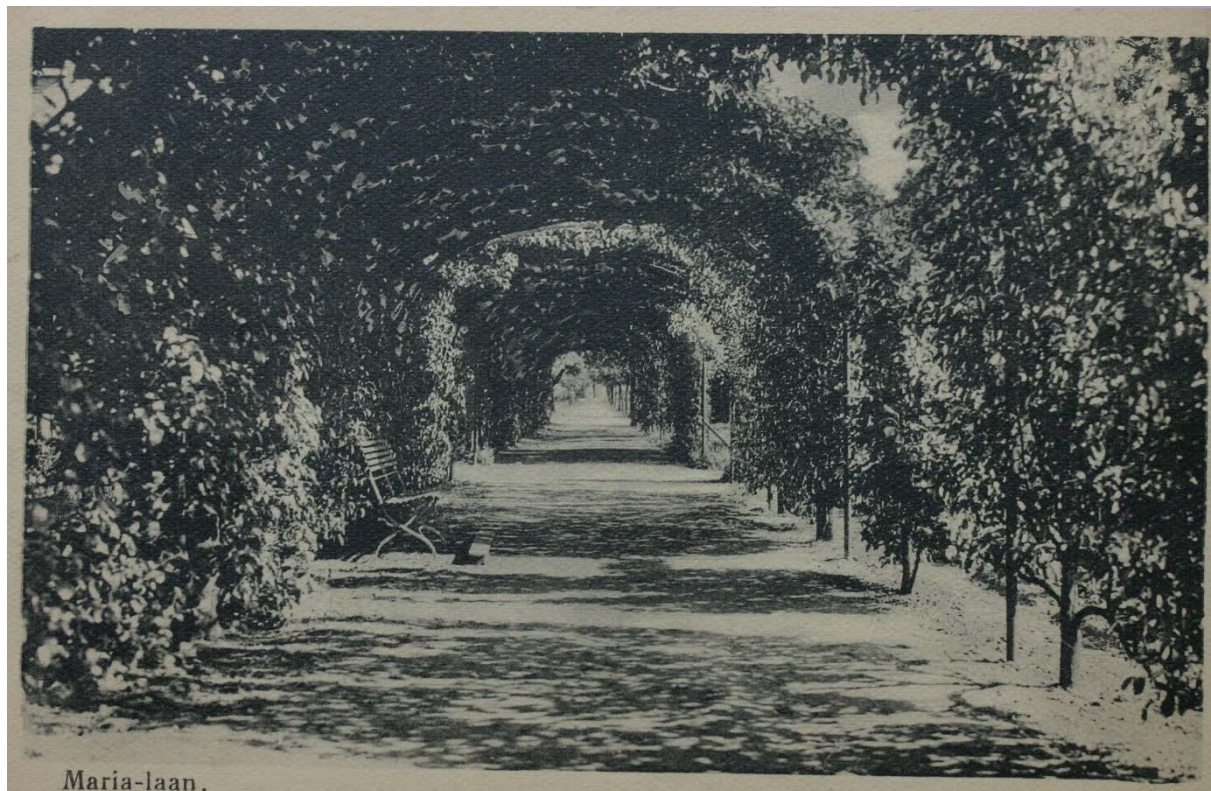
1929 nieuwe (huidige) begraafplaats. De as (Kerkhoflaan) was gericht op de kloosterkerk.

afb. 11 Zicht van moestuin op de tweede begraafplaats, aangelegd in 1929. De begraafplaats, doet nog steeds dienst. In het hek stonden de symbolen alfa en omega, begin en einde.

afb. 12 Ongedateerde foto. Beëindiging van de Josephlaan aan de zuidzijde, bij de Nieuwstraat. Zicht naar het westen. Het pad langs de muur bestaat nog met oude snoeilinden daarlangs. Rechts een Zwitsers huis/boerderij van de zusters, aan de Nieuwstraat.

afb. 13 ongedateerd voór 1920, Maria-laan als berceau van leifruit, Een deel bestaat nog in de vorm van een beukenberceau.

afb. 14 ongedateerd, zuideinde Marialaan. Beeld van Maria aan de muur langs de Nieuwstraat

afb. 15 ongedateerd, Heilig Hart- laan in de zuidwesthoek van het terrein. Achter de muur de daken van huizen aan de Nieuwstraat.

afb. 16 Meidoornlaan, vermoedelijk vóór 1920. Zicht naar het oosten

afb. 17 Sint Anthoniuslaan in 1932. Zicht naar het westen.

afb. 18 Ongedateerd, zicht van noordwest naar zuidoost over het weiland naar de Marialaan en de Nieuwstraat

afb. 19 Sint Antonius stond in een gebouwde nis. Rechts een boomgaard die in 1932 tevens bouwland was. Zie afb. 17.

afb. 20 Gevelwand van het klooster langs de Oude Dijk, weilanden en Mariaaan daar tussenin. Ongedateerde foto.

afb. 21 Kloostertuin met tuininrichting van omstreeks 1900-1920 met prieel-es in al volwassen toestand

afb. 22 ca. 1923, Lourdesgrot met rond vijvertje ervoor

Behalve de devotiebeelden die aan het einde van de lanen waren geplaatst, werd in het noordelijk deel van het terrein ook een Lourdesgrot gemaakt. Via rechte paden die pasten in het assenstel was de grot verbonden met de gebouwen en de tuin. De Lourdesgrot is verdwenen (onbekend wanneer).

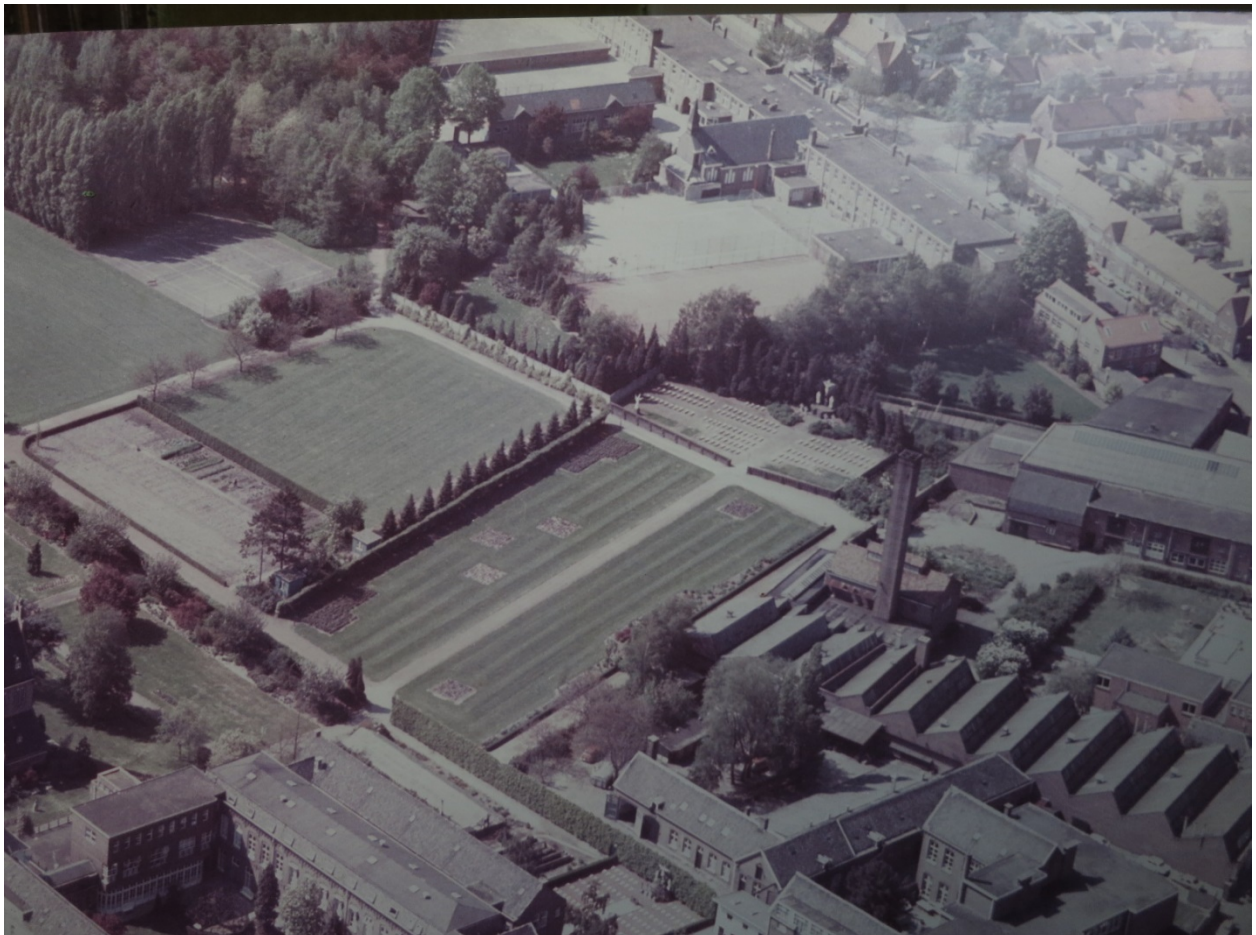
reconstructie situatie ca. 1926

	muur op erfrens		priee-es
	tuinmuur tussen weiland en nutstuinen		perenloofgang of meidoorn/haagbeuk berceau
	muur begraafplaats		erf boerderij
	heiligenbeeld		nutstuinen
	ronde vijver		weilanden
	begraafplaats		oude perceelsgrens
	verharde binnenplaats		

Kaart 1 Reconstructietekening 1926 op basis van kadastrale kaart 1926 van de vroegere gebouwen(roze), lanen en plaats der beelden van het OLV klooster.

Fase 3: 1945-1980 verandering van functie

Na de oorlog was het niet meer rendabel een eigen boerderij in stand te houden. Geleidelijk veranderde het gebied van functie. De weilanden werden in gebruik genomen als sportterrein voor de schoolkinderen, de moestuinen verdwenen, de tuin werd siertuin en wandelgebied. Er werd een bosje aangelegd met geriefhout, het geriefbosje. Het geheel bleef omsloten door hoge kloostermuren.

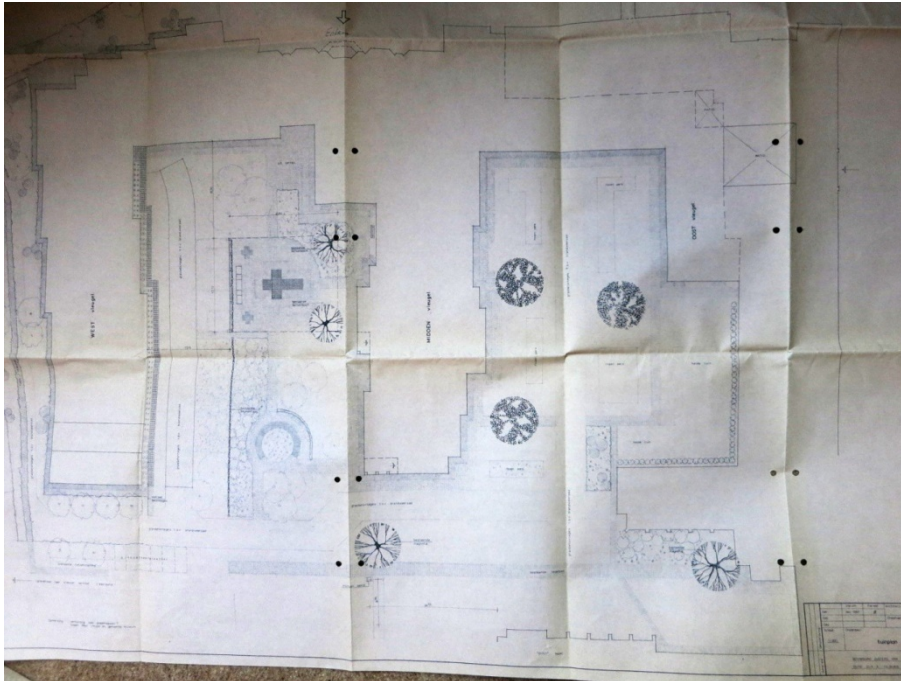
afb. 23 foto ca 1970. De moestuinen omgevormd tot siertuinen. Onderin de boerderij, daarboven de reeks schuine daken van de naast het klooster gelegen textielfabriek van "jood Elias". Midden bovenin klooster Nazareth.

Op de plek van de Lourdesgrot grot staat sinds 1946 het beeld van aartsengel Michael. Op de as van het noord-zuidlaantje naar de grot bevindt zich sinds 1993 een smalle langwerpige vijver.

Fase 4: 1980-1985 Sloop en Nieuwbouw, eerste aanpassing tuin

1980-1991 Bouw kloosterverzorgingstehuis Mater Misericordia

1981 Tuinplan voor de nieuwbouw door de architecten Reintjes en van Teeffelen, die de "bejaardenhuisvesting Oude Dijk" tekenden.

afb. 24 1981 Tuinplan bij nieuwbouw door Reintjes en van Teeffelen, Eindhoven. Opvallend zijn de 3 oude prieel essen in de noord-oostelijke hof.

Omdat een nieuwe (centrale) vleugel was gebouwd, dienden de tuinen in aansluiting daarop te worden aangepast. Reintjes en Van Teeffelen lieten de begraafplaats en de drie prieel-essen intact. Zij ontwierpen een bloemborder naast de oudste begraafplaats. De rest van de tuin werd nog nietherontworpen.

Fase 5 1985- heden: kloostertuin van de Congregatie

1985 verkoop van het zuidelijke terreindeel aan de gemeente Tilburg

1987 ingebruikname Stadspark Oude Dijk

1990 tekening nieuwe terreinafscheiding Buys en Van der Vliet (1988 voor akkoord door gemeente)

1990 nieuwe muur begraafplaats Buys en Van der Vliet

1991 Bureau Buys en Van der Vliet, nieuw tuinontwerp, presentatietekening, situatietekening en materialentekening.

In 1985 stond de Congregatie ongeveer de helft van de tuin -het zuidelijke deel met de voormalige weilanden en speelterreinen- af aan de stad. Het geheel werd omgevormd tot stadspark.

Voor een advies omtrent een nieuwe tuinafscheiding nam de Congregatie het bureau voor tuin- en landschapsarchitectuur Buys en van der Vliet in de arm. Naar hun tekening werd een nieuwe hoge bakstenen muur geplaatst. De oude, lagere muur langs de Antoniuslaan werd afgebroken.

1991 Nieuwe tuin Buys en Van der Vliet

De Congregatie had de wens om ook het tuingedeelte tussen de nieuwe afscheidingsmuur en de door Reintjes en van Teeffelen ingerichte tuinen aan te passen, zodat weer een harmonisch geheel zou ontstaan. Daarom vroeg ze aan Buys en Van der Vliet om ook daarvoor een plan te maken.

Op grond van de historische gegevens en kenmerken van het kloostercomplex en gebruikmakend van de nog aanwezige historische elementen maakte het bureau een zeer wel overwogen ontwerp. De grootste 'helende' ingreep in de plattegrond was de aanleg van een met kersen beplante weg langs de zuidkoppes van de bouwvleugels dwars op de Kloosterstraat. Deze oost-west verbinding vervangt als het ware de verloren gegane as van de St. Anthonislaan en begrenst de ruimten van de tuinen van de vleugels, maakt er weer 'hoven' van.

Kenmerken

Terwijl tegen de gevels de tuininrichting kleinschalig is, met buxushagen en bloemperken, kenmerkt de tuin zich verder door een grootschaliger, parkachtig karakter met referenties aan de oude, overwegend utilitaire kloostertuin. Er zijn grote oppervlakken gras, forse heesterpartijen en grote en kleine bomen van verschillende soorten. De zichtlijnen zijn lang en de paden recht. Het enige niet rechte pad is het pad langs het beeld van Michael. (Kennelijk wilde men niet een nieuw pad parallel aan de nieuwe hoge tuinmuur aanleggen. Misschien omdat dit niet goed aan kon sluiten op de oude berceau). Het slingerende verloop van het pad kan gezien worden als een verwijzing naar de Korvelse Waterloop die hier ooit door het landelijk gebied liep. Maar er kan natuurlijk ook een andere gedachte achter zitten. De vrij in de ruimte gesitueerde *bloementuin met de smalle watergang* ligt in de vroegere as van het pad naar de Lourdesgrot met de ronde vijver ervoor. Misschien is de tuin bedacht om het voor kloostertuinen traditionele element 'water' op een aantrekkelijke manier terug te brengen, in combinatie met bloemen. Rond het *beeld van Michael*, een

beeld dat in 1947 op de plek van de Lourdesgrot werd geplaatst als oorlogsmonument, plantten Buys en Van der Vliet een *groep witte esdoorns* (*Acer saccharinum*). Ze hadden geen pad tussen de watertuin en het beeld gepland, maar dat ligt er in de huidige situatie wel.

Van de zuidwesthoek van de tuin, die door loofgangen werd begrensd, maakte Buys en Van der Vliet een *besloten tuin met twee 'kamers'*. De oostelijke bevat een 'boomgaard' van sierappels. In de westelijke zijn op landschapsstijl-achtige wijze grote beplantingsgroepen geplaatst en een zitbank onder een pergola in de westrand vanwaar het uitzicht over de ruimte het fraaist is. De prieelachtige zitplek past bij de herinnering aan de vele prieelachtige bouwsels in de oude kloostertuin, die niet meer bestaan maar op de historische foto's te zien zijn.

Zeer opvallend is de beplanting aan de andere zijden van de loofgangen, die bestaat uit een lange, *golvend geschoren blokhaag van struikkamperfoelie* (*Lonicera nitida*) met daarin een rij sparren (*Picea abies* 'Omorika'). De naaldbomen versterken de kloostertuinsfeer.

Het grondstuk dat naar de gemeente over was gegaan, omvatte de Sint Antoniuslaan en alle lanen ten zuiden daarvan. Dit betekende dat de beelden aan het einde van de lanen verplaatst moesten worden of dat zij al verloren waren gegaan (beeld einde Heilig Hartlaan, Mariabeeld, einde Marialaan). Het 'tweede' Mariabeeld werd geplaatst aan het zuideinde van de Marialaan, die overigens door Reintjes en Teeffelen naar het oosten was verlegd en door Buys en Van der Vliet dichterbij het oorspronkelijke tracé geschoven. (Vandaar de bajonet. De oorspronkelijke as van de Marialaan loopt over het pad aan de westkant van de oude loofgang).

Het beeld van Joseph kwam op een nieuwe bakstenen sokkel te staan aan het zuideinde van een verkorte Josephlaan, aan het einde van een oude perenloofgang.

Het grondgebied van de congregatie is in het noordwesten uitgebreid met het terrein van een voormalige fabriek. Dit grondstuk is bijna geheel ingericht als parkeerplaats voor de congregate.

afb. 25 1991 Ontwerptekening door Buys en Van der Vliet, geheel uitgevoerd.

Huidige situatie

De huidige tuin komt nog grotendeels overeen met de bovenstaande ontwerptekening. Alleen de bomengroep in de zichtlijn van de 'kersenlaan' bestaat nu nog slechts uit twee bomen. Ook in de symmetrische groep van twee keer drie bomen in het grote gazon voor de begraafplaats ontbreekt een boom. In dit gazon is ca 2000 een grote volière geplaatst, echter zodanig dat de lange ruimte goed ervaarbaar blijft.

Conclusie

Het ontwerp van Buys en van der Vliet is geheel uitgevoerd en ligt er voor 99 procent nog. Het heeft een hoge symbolische en esthetische kwaliteit door het uitgekende ontwerp, waarin zowel de hofjes als de lange lijnen weer zijn teruggebracht, waarbij de betekenis van paden of tuindelen is aangeduid door beelden en beplanting. De 19de en 20ste eeuwse elementen in deze tuin, die zijn opgenomen in de nieuwe context, zijn opgenoemd in hoofdstuk 6, p.57

Fase 5 1985- heden: het Stadspark Oude Dijk

Halverwege de jaren tachtig verkochten de Zusters van Liefde het zuidelijke deel van de kloostergronden aan de gemeente. Het betrof het deel met weilanden, akkers en een bosje. De afnemende landbouwactiviteiten en de sportvelden die in beheer van de school waren, waren redenen voor dit besluit..

Het publiek kreeg in 1987 toegang tot dit groene deel van het Tilburgse stadshart. Er waren plannen voor bebouwing, inrichting van een begraafplaats, maar ook werd gesproken over toevoeging van het terrein van Huize Nazareth. Dit laatste is gerealiseerd. Aanvankelijk veranderde de gemeente weinig aan de oorspronkelijke inrichting.

De omringende muren werden gehandhaafd om het karakter van de voormalige kloostertuin te behouden en werden voorzien van openingen ter ontsluiting. De muur die de afscheiding vormde tussen de kloostertuin en het voormalige landbouwdeel werd vervangen door een hogere muur.

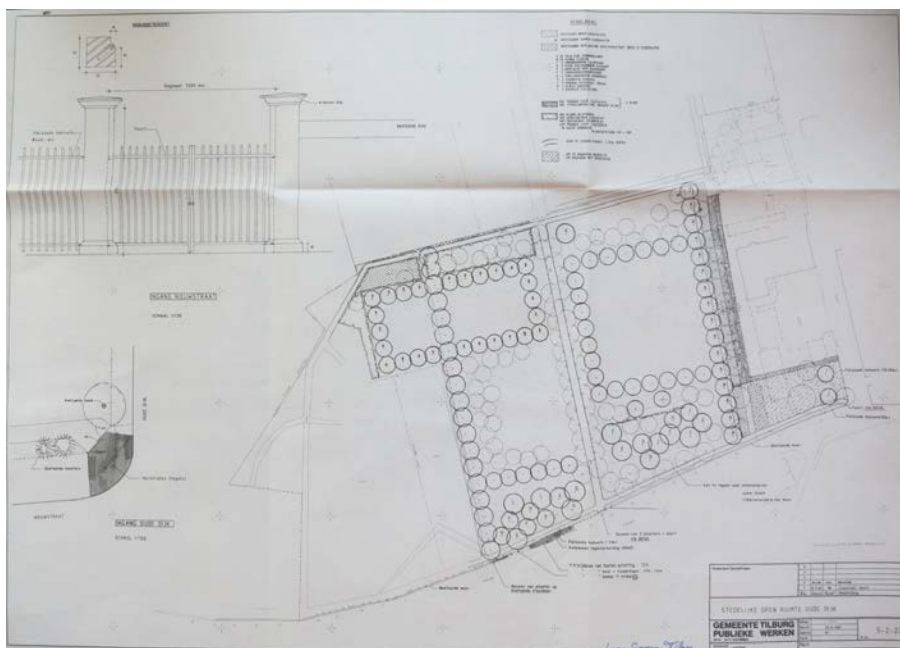

afb. 26 De beukenlaan, Mariaan, die oorspronkelijk van het kloosterdeel doorliep naar het agrarische deel, werd door de nieuwe muur doorsneden, maar bleef behouden.

afb. 27 Schetsplan voor het openbare park, 1987, Jan van Summeren.

In 1987 maakte Jan van Summeren, landschapsarchitect bij de gemeente Tilburg, een ontwerp voor het Stadspark. Hij beoogde een openbaar park voor veelzijdig gebruik, met een deel bos en verschillende grasruimtes, voor dieren, balspel, zitten-liggen. In het drassige deel van het park, was in het ontwerp veel moeras en een beetje vijver gedacht.

afb. 28 Ontwerp door Jan van Summeren, o.a. van te handhaven en te planten bomen. Links het nieuwe toegangshek aan de Nieuwstraat.(ongedateerd, ca 1987)

Het ontwerp bestaat uit een rechthoekige vlakverdeling, met naast de bestaande beukenlaan een nieuwe lindelaan aan de oostzijde en een esdoornlaan (*Acer saccharinum*) langs het bos en door de geplande kinderboerderij. De lanen symboliseren het assenstelsel van het voormalige klooster. Het geheel is aangevuld met fraaie parkbomen, een organisch belijnd bosdeel met vijver en langs de randen delen met heesterverzamelingen, zoals de magnoliatuin en de hortensiatuin. In het uiteindelijke ontwerp, na discussies met omwonenden, is het moeras veranderd in een vijver. De kinderboerderij is komen te vervallen.

afb. 29 Beheerplan door gemeente en werkgroep van omwonenden, 1998

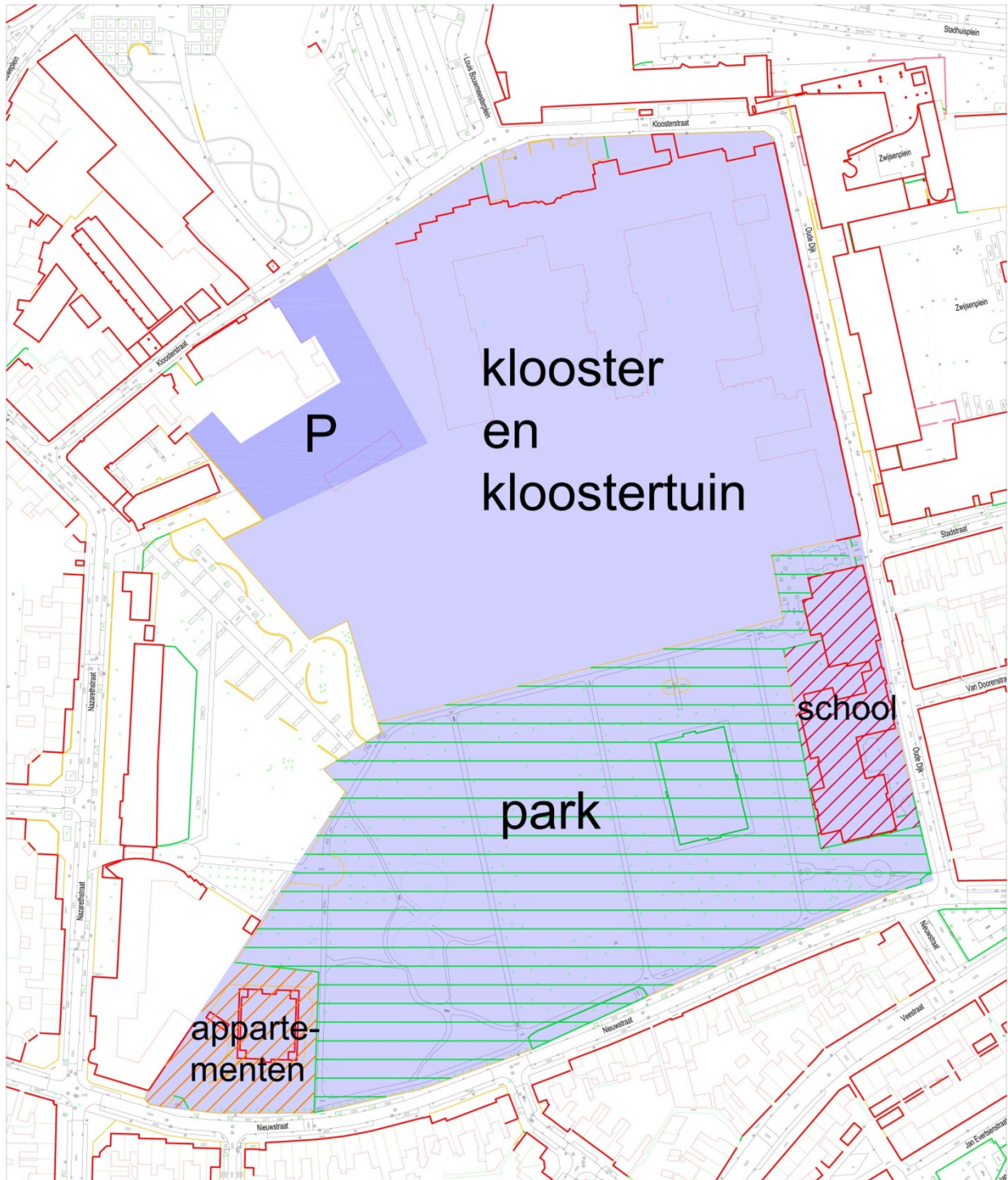
Naar aanleiding van nieuwe bouwplannen werd in de jaren negentig de Werkgroep Stadspark Oude Dijk opgericht. In plaats van te bouwen besloot de gemeente in 1996 een beheerplan te maken, om meer publiek te trekken naar het park.¹ De ommuring die het karakter van het park moest waarborgen, vormde een drempel voor bezoekers. Vanuit het centrum was het park ook weinig toegankelijk. De toenemende verrommeling en vervuiling moesten door middel van het beheerplan worden teruggedrongen. Tevens was het de bedoeling dat het park een nieuw publiektrekkend 'hart' zou krijgen. (De rode stip op de tekening in afb. 30) Het plan – waarvan de duurste variant was begroot op 340 duizend gulden- omvatte intensivering van het parkbeheer en van sociaal beheer, maar werd door de gemeenteraad afgestemd. Naar aanleiding van het plan is een nieuwe toegang gemaakt naar de Nazarethstraat.

De zuidwesthoek van het park waar nog een bouwvergunning voor de zusters op lag, is particulier eigendom geworden. Vervolgens is daar een appartementencomplex gerealiseerd.

¹ 1998 Plan Oude Dijk. Beheren en Vernieuwen, werkgroep Oude Dijk Tilburg.

afb. 30 Vanuit de appartementenflat kijkt men over het park van het voormalige klooster Nazareth, van noord naar zuid.

gronden van het klooster vroeger en nu

- oorspronkelijk van het klooster en nog steeds eigendom
- bij het klooster gevoegd voormalig fabrieksterrein
- oorspronkelijk van het klooster, afgestaan aan de gemeente voor aanleg stadspark
- oorspronkelijk van het klooster, nu bebouwd en geprivatiseerd
- oorspronkelijk van het klooster, nu schoolterrein

Kaart 2 Scheiding van kloostertuin en openbaar park sinds 1985

Digitale kaart van de bestaande situatie met daarin een met behulp van een fotokader gemonteerde luchtfoto van het studiegebied. Zichtbaar is dat de luchtfoto en de digitale ondergrond niet overal evengoed aansluiten. Dat maakt het onmogelijk de tuin betrouwbaar in te tekenen. Voor de analyse is dit niettemin een nuttig beeld.

Kaart 3 Huidige situatie

4. Ecologische waarden en potenties van de kloostertuin en Park Oude Dijk

Algemeen

Ecologische waarden hebben betrekking op de betekenis en mogelijkheden van een bepaald milieu, terrein of gebied voor spontane plantengroei en dieren. In steden heeft dat beperkingen, omdat cultuurtechnische zaken als bebouwing, straten en leidingen daar domineren. Toch heeft het stedelijke of urbane milieu ook eigen mogelijkheden en kwaliteiten. Zo is voor een aantal diergroepen, met name de vogels, de stad een relatief veilig milieu. Behalve door roofvogels en uilen wordt er niet gejaagd. Voor vleermuizen is de stad bij uitstek geschikt. Ook verscheidene plantensoorten profiteren van het stedelijke milieu. Er zijn vele mogelijkheden voor spontane vestigingen in parken, tuinen en plantsoenen, in wegbermen, op kaden en op muren. Planten bieden weer allerlei mogelijkheden voor voedsel en schuilgelegenheid voor gewervelde en ongewervelde dieren. Floristen hebben binnen Nederland zelfs een apart floradistrict voor de stad bedacht: het urbane district.

afb. 32 verplaatst Heilig Hart beeld in hoek kerk. rechts: treues in leivorm als prieel

Vrijwel alle vogels en zoogdieren zijn middels de Flora- en Faunawet beschermd. Wel wordt onderscheid gemaakt in de mate van bescherming, die o.a. wordt bepaald door de zeldzaamheid en de schade die een dier kan berokkenen. Ook enkele plantensoorten die geregeld in steden voorkomen, waaronder klokjes, orchideeën en muurplanten, vallen onder de Flora- en Faunawet. De praktijk is dat ontheffingen van de wet mogelijk zijn, zoals bij nieuwbouw, restauratie en herstel van muren, als handhaven van muurplanten niet mogelijk is. Waardering en appreciatie van spontane planten en dieren in de stad hangen zowel af van de aard van personen als de aard van de plant of diersoort. Vogels en orchideeën krijgen doorgaans meer waardering dan slakken of distels. Door meer informatie over organismen en educatie kan de acceptatie ook veranderen. Zo is de waardering voor vleermuizen in positieve zin veranderd in de afgelopen decennia.

Het milieu van de kloostertuin en het park aan de Oude Dijk

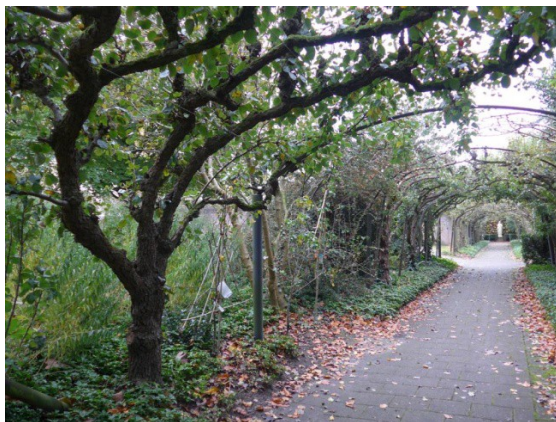
De kloostertuinen van de Zusters van Liefde vallen op door hun enorme omvang en ligging in hartje stad van Tilburg. De ecologische mogelijkheden worden dan ook vooral bepaald door het tuin en parkkarakter, deels oud, deels jonger maar toch alweer zo'n 40 jaar oud. We kunnen daarbij onderscheid maken in 1. besloten tuinen nabij de kloostergebouwen, 2. het openbare stadspark en 3. de tuin van het voormalige klooster van Huize Nazareth dat er direct op aansluit. Ook andere tuin- en groenelementen sluiten aan op de kloostertuinen, maar blijven hier buiten beschouwing. Vanuit natuur en ecologie in de stad spelen andere groenelementen in het stadscentrum als geheel uiteraard een belangrijk rol voor spontane vestigingsmogelijkheden voor planten en dieren.

De besloten Kloostertuin wordt sterk bepaald door de nieuwe aanleg in 1991. Daarbij werden bestaande bomen en loofgangen opgenomen in het nieuwe ontwerp. Kenmerkend zijn de grote gazons, hagen, borders en plantvakken van heesters en sierplanten. De tuinen liggen tussen gebouwen en muren en hebben daardoor een sterk besloten karakter. De gazons worden intensief onderhouden waardoor de ecologische waarde beperkt is. Het *Stadspark* is ontstaan in de latere jaren '80, waarbij een bestaand geriefbos (uit ca. 1950) en de tuin van het verdwenen klooster Huize Nazareth zijn opgenomen. Behalve veel nieuw ontworpen parkbeplanting is er een tweedelige vijver aangelegd.

Milieu typen

Hagen en heesterborders

Kenmerkend voor de besloten kloostertuin zijn de vele hagen van beuk, haagbeuk, haagliguster, olijfwilg, buxus, taxus, hulst, Ilex x meserveae (*I. aquifolium* x *I. rugosa*), *Lonicera nitida*, *Viburnum tinus* en thuja. Opvallend zijn de loofgangen van peer, haagbeuk en eenstijlige meidoorn. In het stadspark zien we hagen en heesterborders van o.a. Spaanse aak, haagliguster, laurierkers en haagbeuk. Vooral de meer volgroeide hagen en heesterborders bieden broed- en schuilgelegenheid voor vogels en kleine zoogdieren.

afb. 33 oude perenloofgang

afb. 34 In de tuin komen veel geschoren hagen voor

Zelfs een konijnenpopulatie kan stand houden en zelfs werd tijdens het onderzoek een vos waargenomen. Vossen zijn niet bekend van het stadsgebied binnen de Tilburgse ringbanen. Een vos kan hier nuttige diensten bewijzen om de konijnenpopulatie niet op een ongewenst aantal te laten komen. Vogels kunnen dankbaar gebruik maken van de vele, veelal dichte hagen en heestergroepen (waaronder laurierkers, Aucuba en Rhododendron), waar ze een veilig onderkomen kunnen hebben. Vooral de brede heester- en bomenzone langs de lange zuidelijke tuinmuur biedt veel beschutting. De grote variatie aan bomen, heesters en planten biedt zowel voor vogels, kleine zoogdieren en ongewervelde dieren voedsel zoals bloemen, bessen, noten, fruit, zaden, bladeren en insecten.

afb. 35 links; bessen van de bonte hulst; rechts bloem van een Japanse kers (*Prunus subhirtella* 'Autumnalis'). Deze Japanse kers, in Europa bekend sinds ca. 1900, bloeit in de herfst en winter.

De laat in het jaar bloeiende klimop wordt op zonnige najaarsdagen druk door allerlei insecten bezocht. Er is geen onderzoek naar fauna bekend. Bekend zijn wel enkele waarnemingen van o.a. koolmees, staartmees, merel, houtduif, ekster, huismus, roodborst, boomklever, kauw, Turkse tortel, vink, groene specht, grote bonte specht, bosuil, gewone dwergvleermuis, konijn en vos². Overigens kunnen sommige waarnemingen afkomstig zijn van het Stadspark. *Atalanta* en *boomblauwtje* zijn toevallige vlinderwaarnemingen³. Gerichte inventarisatie van de fauna zal zeker veel meer soorten opleveren. In het kader van de opdracht waren er geen mogelijkheden voor faunaonderzoek.

² Nationale databank NDFF en eigen waarnemingen.

³ NDFF

afb. 36 Oude haagbeukhaag als een halve loofgang geschoren

Bomen

Vooraf het oudere en grotere bomenbestand is in ecologisch opzicht van belang, zoals enkele beuken, Atlasceder, magnolia's, Noorse esdoorn, *Alnus spaethii*, robinia's, zwarte berken, witte esdoorn, treuressen, kronkelhazelaar en hulsten.

afb. 37 grote sluierspar midden (*Picea breweriana*, Noord-Amerika) en groep van *Alnus spaethii*, rechts (*A. japonica* x *A. subcordata*). Halve loofgang van haagbeuk op de voorgrond.

Vooraf vogels, vleermuizen en paddenstoelen, waaronder de mycorrhizapaddenstoelen profiteren van een oud en ouder wordend bomenbestand.

Het Stadspark is in een aantal grote vakken ingedeeld met lanen, boomgroepen en vrijstaande bomen. We zien ook een aantal boomsoorten in bosverband (in het Stadspark) met o.a. Amerikaanse eik, Hollandse linde, Noorse esdoorn en zwarte els. Zie hiervoor ook onder 'bosplantsoen'. In de tuin van het voormalige Huize Nazarethklooster staan enkele monumentale bomen waaronder Hollandse linde en Krimlinde.

afb. 38 *Alnus x spaethii*

afb. 39 Herfstbeeld met grote beuk, magnolia en (rechts) een oude kronkelhazelaar.

afb.40 opvallend grote meerstammige kronkelhazelaar (*Corylus avellana* 'Contorta', ca. 1863 in Engeland gekweekt), geënt op een gewone hazelaar. Mogelijk geplant ca. 1900.

afb. 41 In het Stadspark een 'geriefbos' met mix van inheemse en uitheemse soorten, In het midden een ontwateringssloot.

Bosplantsoen

In het Stadspark is, waarschijnlijk in de jaren '50 van de vorige eeuw, een soort geriefbos aangelegd, dat door de combinatie van grotere opgaande bomen, heesters, bodembedekkers en kruiden, een natuurlijke indruk maakt. In de boomlaag zien we o.a. zwarte els, Amerikaanse eik, Hollandse linde, Krimlinde, es, Spaanse aak, ruwe iep en beuk. In de struiklaag o.a.: hulst, gewone vlier, Amerikaanse vogelkers, Pontische Rhododendron, gele kornoelje, laurierkers, grauwe wilg, sneeuwbes, hazelaar, Cotoneaster bullatus, wilde lijsterbes, mahonia, klimop en bramen. In de kruidlaag o.a.: mannetjesvarens, wijfjesvaren, gele dovenetel (cv. Florentina), geel nagelkruid en zevenblad. In feite is een bos nagestreefd met een mix van inheemse en uitheemse soorten, zoals we die vanaf ca. 1900 overal in ons land aantreffen. Sloten zijn gegraven voor de afvoer van overtollig regenwater. Door de variatie in soorten en structuur, waaronder een vijver, biedt het bos veel mogelijkheden voor spontane flora en fauna.

Gazons

afb. 42 Soortenarme gazons in de besloten kloostertuinen: links met rij zoete kersen; rechts met (links) kring van witte esdoorns met beeld van de Aartsengel Michael en (rechts) de Nootkacipres (*Xanthocyparis nootkatensis*). Verspreid o.a. madeliefjes, zachte ooievaarsbek, kruipende boterbloem en duizenblad

De gazons van het kloostercomplex maken een jonge indruk, waardoor ze voornamelijk uit een zeer beperkt aantal grassoorten bestaan. Dit voor het beeld positief bedoelde beheer, heeft een beperkend effect op de spontane flora en fauna.

afb. 43 stinkmycena - *Mycena leptcephala*
(vergroot)

afb. 44 gewoon plooirokje - *Parasola plicatilis* (sterk vergroot).

Gazons op weinig of niet bemeste zandgrond kunnen uit een mooie soortenrijke spontane vegetatie bestaan. We zien verspreid in de gazons o.a. madeliefje, kruipende boterbloem, hondsdraf, zachte ooievaarsbek, duizendblad, ereprijs en schijnaardbei. Grote gazondelen zijn echter soortenarm. Dergelijke gazons kunnen ook belangrijk zijn voor allerlei paddenstoelen. Hierboven zien we afbeeldingen van het plooirokje en de stinkmycena, twee saprotrofe soorten (soorten levend van dood organisch materiaal), waargenomen rond midden oktober. Deze twee algemene paddenstoeltjes komen veel voor in grasland en leven van afgestorven plantendelen. Opvallend is het ontbreken van mollen in het gazon. Ook in het stadspark zijn de gazons monotoon. Onder bomenbeplanting wordt zowel de grasgroei als kruidenvestiging belemmerd.

afb. 45 Gazons in het stadpark. Links open gazon, rechts grasbegroeiing onder bomen.

Muren en muurvegetatie

afb. 46 Lange kloostermuren met ezelsruggen en pilasters. Vanwege de volle voeg en portlandspecie is er weinig kans op muurvegetatie. Rechts 19e eeuwse muur met rij van knotlindes (zomerlindes en Hollandse lindes).

Muren kunnen een prachtig milieu vormen voor diverse karakteristieke en minder specifieke muurplanten. Grote lengten aan tuinmuren zijn gemetseld met portlandcement en weinig geschikt voor plantengroei. Alleen op de bakstenen ezelsruggen staat enige mosbegroeiing. Van vroeger is muurleeuwenbek en muurvaren bekend⁴. Die komen nog wel in de omgeving van het klooster voor. Mogelijk kan in de toekomst bij verwerking van de specie de zuurgraad gunstiger worden en de voegen ruwer waardoor vestiging van planten gunstiger wordt.

⁴ Mededeling Rob Vereijken.

afb. 47 muren bij de begraafplaats bieden weinig mogelijkheden voor plantengroei.

Water

afb. 48 de smalle vijver afgeschermd tegen blad en vogels; rechts een bijzondere vorm van puntkroos met afgeronde bladeren (op milimeterpapier). Karakteristieke snoer van gesteelde bladeren.

Water biedt veel mogelijkheden voor allerlei waterdieren en waterplanten. In de smalle ontworpen vijver komt massaal een bijzondere variëteit van het puntkroos (*Lemna trisulca*) voor. Puntkroos is een soort van schoon water. Verder zijn in het besloten deel van de kloostertuinen geen vijvers of andere watermilieu's.

afb. 49 vijver in het Stadspark, geheel bedekt met kroos (Lemna ssp.). Links een treurwilg (*Salix x sepulchralis*)

In het Stadsparkdeel is een tweedelige vijver ontworpen met versmald middendeel en brug. Het water is geheel bedekt met kroossoorten, waaronder vooral het Amerikaanse dwergkroos (*Lemna minuta*). Op de oever is een zone met moerasplanten.

5. Historische dendrologie

In de Kloostertuin en het Stadspark staan bomen en heesters die van betekenis zijn als cultuurhistorisch erfgoed. Dat kan zijn vanwege hun belang voor de geschiedenis van het klooster, gebruik bij kloosteractiviteiten of omdat het historisch sortiment betreft zoals een oude cultuurvariëteit. Ook de zeldzaamheid is van betekenis voor de historische dendrologie. Er is een aantal groene parels aan te wijzen.

Treouessen in prieeelvorm

Drie etage- of prieel-essen in de noordoostelijke groene kamer. Deze treouessen (*Fraxinus excelsior* 'Pendula', een treurvorm uit 1889, Duitsland) zijn vermoedelijk rond 1900 aangeplant. Deze prieelbomen zijn prachtig geleid en gesnoeid als bij etagelindes. Door de voortdurende snoei zijn de uiteinden van de armen grillig, en vanwege de kronkelvormen van deze cultivar extra kronkelig. De overlevering vermeldt dat onder es nummer één de zusters bijeenkwamen die de 'eeuwige gelofte' hadden afgelegd. Onder es nummer twee verzamelden zich de zusters die de 'tijdelijke gelofte' hadden afgelegd en de derde boom was voorbehouden aan de net ingetreden novicen⁵. Mogelijk is het aantal gesnoeide armen (12, 6 en ?) bewust symbolisch bedoeld.

afb. 50 Hopelijk ontkomen de essen aan de heersende essentakziekte en blijven ze op de traditionele wijze gesnoeid worden.

⁵ In: Zusters van Liefde; informatieblad oktober 2014, nr. 46, Tilburg. Bomen over bomen, wandeling door de Tilburgse kloostertuin.

afb. 51 Treur-es in prieelvorm ca. 1960

afb. 52 details prieellessen

Perenberceau

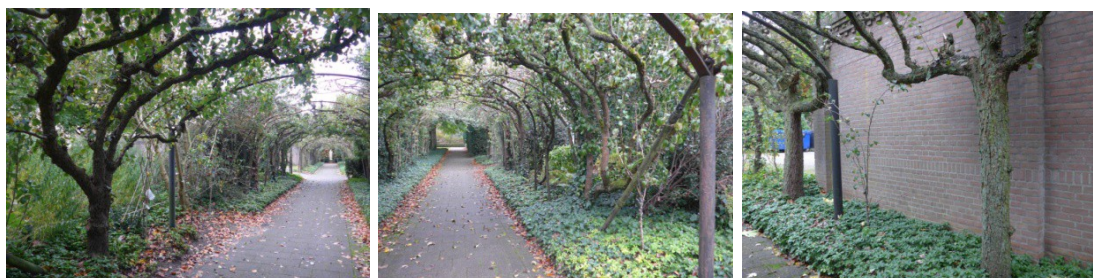
Aan de zuidoostzijde van de kloostertuin is een opmerkelijke perenloofgang, een fenomeen dat we vaker bij kloosters aantreffen (o.a. Grubbenvorst). De loofgang is in 1941 geplant als vervanger van een ouder exemplaar. De loofgang is eigenlijk in alle seizoenen prachtig om te zien, maar vooral de bloeitijd is bijzonder. Vermoedelijk gaat het merendeels of geheel om de 'Conference' peer, een oude Engelse handpeer uit 1894. Interessant is dat er drie typen van snoei en vlechtvormen in de berceau te zien zijn. Bij een type wordt de stam van vrij onderaan vertakt en boogvormig in het dak van de loofgang geleid. Een tweede type is een 'gelegde vorm' waarbij de eenzijdig opgerichte zijtakken worden opgeleid. Bij een derde type wordt de stam pas op grotere hoogte als een kandelaar geleid. Op een foto uit 1924 is de voorganger te zien met deze wijze van lei-snoei. De bomen worden door een metalen staketsel gesteund.

afb. 53 Foto van de eerste perenberceau in 1924

afb. 54 Snoei volgens type één; foto ca. 1923

afb. 55 Drie vormen van berceausnoei in de St Jozeflaan!

Waar peren zijn uitgevallen zijn keurig volgens snoeitype één nieuwe boompjes ingeboet. Discussie geeft de hulsthaag die pal tegen de westelijk perenrij is geplant. De peer, als lichtminnende boomsoort, komt hierdoor enigszins in het gedrang. Wellicht is er een creatieve manier te vinden om de, overigens ook mooie en vrij oude, hulsthaag te verkleinen.

Loofgangen van haagbeuk en eenstijlige meidoorn

Deze loofgangen zijn ongeveer geplaatst op de plaats van de oude noord-zuid-as, de Marialaan) en oostwest verlopende Antoniuslaan. Curieus is dat het hier een halve berceau betreft. De boompjes vormen een halve boog. Waarschijnlijk dateren deze loofgangen eveneens van omstreeks 1900.

afb. 56 Links overzicht van de noordzuid-loofgang(Marialaan);rechts (meidoornlaan) de overgang van haagbeuk naar eenstijlige meidoorn.

afb. 57 Links detail van de eenstijlige meidoorn, rechts vlechtsnoei van de haagbeuk

Op enkele plaatsen zijn vlechtingen te zien. Daarbij zijn op meerdere hoogten takken zijwaarts gevlochten. Deze loofgang bestaat vrijwel geheel uit haagbeuk (*Carpinus betulus*), behalve de laatste meters aan de westzijde. Dat deel bestaat uit eenstijlige meidoorn. Mogelijk was er een grens of doorgang in het verleden en heeft men die gemarkeerd met een andere boomsoort. De meidoorn is mogelijk de oudste, de haagbeuk van later datum. Te zien is dat de loofgang hier en daar is ingeboet. De noord-zuid haagbeuken-loofgang is ook een historische. Een fragment zeer oude haag van beuk uit ca. 1900 bevindt zich in de lijn van de oudste begraafplaats. De beukenhaag diende ter afscheiding van de weg langs de boerderij.

Rij knotlindes in het Stadspark

Langs de zuidoostelijk gesitueerdelegen kloostermuur van het Stadspark is een rij knot- en deels leilindes geplant. Mogelijk dateren de bomen uit de jaren '40, mogelijk zijn ze ouder. Ook hier zien we een oude traditie om in kloostertuinen en langs kerkmuren en kerkhoven rijen van snoeilindes te plaatsen. Het gaat om Zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) en Hollandse linde (*Tilia x europaea*). Aan te bevelen is om weggevallen lindes aan te vullen met vergelijkbare lindevariëteiten en snoeiwijze.

Afb. 58 Oktober 2014, geknotte lindes langs de oude tuinmuur langs de Nieuwstraat

Oude cultuurvariëteiten van bomen en heesters

Het sortiment van bomen en heesters dat bij een bepaalde aanleg of plantperiode hoort kan zeer karakteristiek zijn. Een bepaalde variëteit van de Hollandse linde, Gewone plataan of Witte paardenkastanje kan bijvoorbeeld door kleur en kroonvorm een speciaal beeld opleveren. Oude variëteiten van vóór 1900, zelfs al van rond 1950 zijn vaak niet meer in de handel. Gelukkig staan ze nog in onze oude landgoederen, parken en tuinen. Daarmee is er nog een genetische bron die benut kan worden voor zaad- en stukwinning voor nieuw plantgoed. Een waardevol cultuurhistorisch erfgoed. In de kloostertuinen van de Zusters van Liefde is die betekenis beperkt, maar enkele oude cultuurvariëteiten konden we hier vaststellen. Het gaat om de Gewone plataan, de Hollandse linde en mogelijk de beuk. Het zijn waardevolle bomen die nu een belangrijke bijdrage leveren aan het tuin en parkbeeld.

afb. 59 beuk (*Fagus sylvatica*) in de Kloostertuin, ca. 1880

afb. 60 gewone plataan (*Platanus x hispanica*) in het Stadspark, ca. 1880

afb. 61 voormalige tuin Huize Nazareth: Hollandse linde (*Tilia x europaea*), ca. 1880.

Bomen en heesters voor ritueel gebruik

In de tuin staan bomen, heesters en bloemen die voor allerlei kerkelijke en religieuze gebruiken dienstig waren en nog zijn. Te denken is aan gebruiken bij kerkelijke feesten (pasen, kerstmis, aswoensdag), processies of versiering van de kerk bij speciale diensten. Zo levert buxus (*Buxus sempervirens*) vanouds het palmtakje dat bij het kruisbeeld wordt geplaatst. De vrouwelijke hulst met rode bessen (*Ilex aquifolium*) en sparrentakken (*Picea abies*) worden in de kersttijd gebruikt. Curieus genoeg is men ook de uit Japan afkomstige kronkelwilg (*Salix babylonica* 'Tortuosa') als paastak gaan benutten. Niet duidelijk is in hoeverre de bestaande bomen en heesters ook daadwerkelijk voor genoemde doelen hebben gediend. Voor de cultuurgeschiedenis is de aanwezigheid ervan interessant. Uitbreiding van het religieus sortiment kan een doel zijn voor de toekomst. Te denken valt aan o.a. oude rozenvariëteiten, lelies en passiebloem.

afb. 62 Kronkelwilg, een recente 'paasboom'

afb 63 *Ilex x meserveae* (*Ilex aquifolia* x *Ilex rugosa*)

6. Conclusies

Historische elementen van de noordelijke kloostertuin

afb. 64 perenlaan of Sint Jozeflaan

Na 1991 is een ontwerp voor de gehele kloostertuin door bureau Buys en Van der Vliet uitgevoerd. Dit ontwerp is nog geheel aanwezig.

Van de 19de eeuwse en vroeg 20ste eeuwse tuin zijn bewaard gebleven:

Structuurbepalende elementen

- De centrale as van noord naar zuid, Marialaan.
- As naar de Lourdesgrot als zicht over de lange vijver
- Plek oude begraafplaats
- Haag achter de oude begraafplaats
- Nieuwe begraafplaats
- Marialaan met beukenberceau,
- Meidoornlaan

Beplanting:

- 3 essen, gesnoeid als prieel
- stuk beukenhaag
- perenberceau met St Jozef (Jozeflaan)
- stuk meidoornhaag aan de westkant langs de berceau (deels vervangen door haagbeuk)

Beelden:

- Sint Jozef, einde perenlaan
- Heilig hart beeld bij de kerk
- Engel op de nieuwe begraafplaats
- Aartsengel Michael in as vijver
- Calvariegroep op de oude begraafplaats,
- Calvariegroep op de nieuwe begraafplaats

(Het beeld van Maria, beeld einde Heilig Hartlaan en beeld van Sint Antonius zijn verloren gegaan (voor zover wij weten).

Kenmerken van de noordelijke tuin

- Lange lijnen door de tuin gecombineerd met tuinkamers.
- Historische beplanting die verhaalt over de geschiedenis van het klooster.
- Symbolische beplanting die vertelt over het kloosterleven.

Historische elementen van het zuidelijke park

In 1985 is een ontwerp voor een stadspark gemaakt en grotendeels uitgevoerd. Van de 19de eeuwse en vroeg 20ste eeuwse aanleg zijn bewaard gebleven:

- grote delen van de bakstenen zuidmuur
- linden langs de zuidmuur
- Marialaan met beuken
- geriefbosje met diverse boomsoorten
- oude plataan bij ingang Nieuwstraat
- oude haagbeuk
- diverse oude bomen in tuin Huize Nazareth

Kenmerken van het zuidelijke park

- Pak door 4 lanen ingedeeld in drie hoofdcompartimenten,
- Een pad of laan loopt langs alle vier de zijden van het park.
- Onderdelen als de magnoliatuin liggen op een logische plaats
- De lanen zijn van verschillende boomsoorten
- De compartimenten zijn
 1. sportveld
 2. Speelveld/ligveld.
 3. Bos met vijver
- De tuindelen die vroeger tot klooster nazareth behoorden hebben een ander karakter met oude bomen en bloemperken en zijn daardoor goed te onder scheiden en toch logisch gekoppeld.

Conclusies

Uit het onderzoek naar de tuin van het OLV klooster en het Park Oude Dijk, kortom het gehele kloosterterrein, blijkt het volgende.

- De tuin en het park liggen als cultuurhistorisch erfgoed en groen eiland in het centrum van de stad. Samen vormen zij het kloosterterrein dat nog steeds veel vertelt over het oorspronkelijk functioneren van het klooster met zijn verzorgingsfuncties voor zieken, wezen en scholieren.
- De herkenbaarheid van het oorspronkelijke landschap is aanwezig in de lanen en paden die zijn afgeleid van de oorspronkelijke kavelindeling. Tevens ligt een vijver op de plek waar de Korvelse beek liep en de bodem nog steeds drassig is of gedraineerd is.
- De tuin, begraafplaats en het stadspark vertonen onderling een sterke ruimtelijke en functionele samenhang, die nu is onderbroken door de tweedeling, maar gemakkelijk weer hersteld kan worden.
- Het kruis van de wandelpaden is in stand gebleven, weliswaar onderbroken door een muur (dwars op de Marialaan).
- De tuin vertoont een sterke ruimtelijke en functionele samenhang met de bebouwing. De tuinen zijn bedoeld als zicht- en wandeltuinen voor de bewoners van het huis.
- Een deel van de gebouwen is Rijksmonument. De tuinen sluiten daarbij aan wat betreft kijkgroen, symbolisch groen en functioneren van wandelpaden.
- Er zijn veel historische tuinelementen bewaard gebleven (zie vorige paragraaf).
- De geschiedenis van het gebruik is nog afleesbaar.
- De aanleg van de verschillende tuinen en terreinonderdelen wordt gekenmerkt door symboliek en hoogwaardig ontwerp.
- De beplanting, met veel soorten met symbolische waarde, is typerend voor kloostertuinen.

1
historische waardenkaart

- - - - as 19e eeuwse lanenstelsel
- - - - nog aanwezige 19e eeuwse laan (pad)
- - - - verlegde of verlengde laan (pad)
- - - - vervangende laan(pad)
- pad op 19e eeuwse perceelsgrens zichtlijn

- * heiligenbeeld op oorspronkelijke plaats
- heiligenbeeld verplaatst
- historische begraafplaats
- historische begraafplaats niet meer in gebruik

- oude prieel-es
- oude haagbeukenberceau
- oude perenloofgang
- — — — oude meidoornberceau
- — — — oude muur
- — — — fundament oude muur
- — — — nieuwe muur op plaats oude muur

tuinrichting jaar onbekend
herinrichtingsplan 1985 (stadspark)
herinrichtingsplan 1991 (kloostertuin)

Kaart 3 historische waarden

7. Waardestelling

De redengevende omschrijving door de Rijksdienst Monumentenzorg (RCE) voor het Rijksbeschermd deel van het **kloostergebouw** stelt:

- *Het kloostercomplex is van algemeen belang.*
- *Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de culturele en geestelijke ontwikkeling, in het bijzonder de stichting en groei van katholieke congregaties en hun zorg voor onderwijs en charitas, weerspiegeld in de geleidelijke groei van het complex, dat tevens van belang is als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de congregatiekloosters.*
- *Architectuurhistorisch is het belangrijk vanwege de stijl en de plaats in het oeuvre van de architecten (van het gebouw).*
- *Het complex is van bijzondere betekenis vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling van de stad.*
- *Het complex is waardevol vanwege de gaafheid van in- en exterieur en vanwege de hoogwaardige kwaliteit van de samenstellende onderdelen.*
- *Door de grootte en de gaafheid van het geheel, met name ook vanwege de gecompliceerde wordingsgeschiedenis is er een grote mate van zeldzaamheid op architectuurhistorisch en functioneel gebied.*

Het bovenstaande betreft het oordeel over het gebouw. Maar het historische gebouw zonder het bijbehorende terrein vertelt maar een half verhaal, het begrip voor het klooster met zijn gronden.

De **ensemblewaarde** is van groot belang bij de waardering van het huidige kloosterterrein. Immers, wanneer de kenmerkende historische eigenschappen van de verkaveling en inrichting verdwijnen of onherkenbaar worden veranderd, verliest de bebouwing haar context en een belangrijk deel van haar zeggingskracht.

- De *Kloostertuin* heeft **hoge ensemblewaarden** als onderdeel van een complex dat van algemeen belang is wegens de cultuurhistorie.
- De *Kloostertuin* is **van algemeen belang** wegens zijn cultuurhistorie, esthetiek, het goed functioneren van de tuin (als kijkgroen, symbolische beplanting en wandelpark) en wegens de ecologische waarde van de tuin.
- Het *stadspark* heeft **hoge ensemblewaarden** als onderdeel van een complex dat van algemeen belang is wegens de cultuurhistorie;
- *Het stadspark* **van algemeen belang** wegens zijn cultuurhistorie, esthetiek, het goed functioneren van de tuin (kijkgroen, sport en spel, wandelpark en symbolische beplanting) en wegens de ecologische waarde van het park.

De **belevingswaarde** van *kloostertuin en park* de is vooral te herleiden tot **herkenbaarheid** van het geheel en onderdelen.

- De herkenbaarheid van de oorspronkelijke bodem, de wijze van verkaveling en inrichting van het gehele terrein is groot.
- De herkenbaarheid van historische onderdelen is zeer groot.
- De herkenbaarheid van het functioneren van historische onderdelen is hoog.

De symbolische waarde

Zoals in de architectuur van de gebouwen, is ook in de vormgeving van de buitenruimte rondom de gebouwen veel symboliek aanwezig in de lanen en beplanting. De gezamenlijke architectonische en tuinarchitectonische uitdrukking van de idealen van de Zusters van Liefde heeft een hoge symbolische waarde.

Tuinhistorische waarde

- Het weliswaar vrij recent ontwerp (1991) van de kloostertuin is belangrijk omdat het de aanwezige historische en symbolische waarden heeft gecombineerd met esthetische en functionele waarden. Lange lijnen door de tuin gecombineerd met tuinkamers; dat is een knappe combinatie, het geslaagde resultaat van een wel doordacht ontwerp.
- Het Stadspark Oude Dijk is ontworpen op grond van de geometrie van de oorspronkelijke verkaveling die werd gebruikt in de architectuur van de agrarisch-symbolische kloostertuin. De functies van weiland, sportveld en bos, gescheiden door lanen bleven aanwezig in het ontwerp, dat de kracht van continuering van historie en eenvoud heeft. Het ontwerp van het Stadspark is een zeer goed voorbeeld van aanpassing aan nieuwe functie eisen in combinatie met het zichtbaar houden van historie.

Stedenbouwkundige waarde

De centrale ligging van het complex van gebouwen, tuin en park in de stad is uniek.

Algemeen cultuurhistorische waarde

Het eerste klooster van de Congregatie van de Zusters van Liefde , - de congregatie die begon aan de Oude Dijk en uitgroeide met vertakkingen naar België, Engeland, Wales en de Verenigde Staten en nu nog de grootste congregatie in Nederland is – is **uniek**, en heeft een zeer hoge algemeen cultuurhistorische waarde vanwege bovengenoemde waarden die ermee verbonden zijn.

8. Aanbevelingen

Cultuurhistorische /planologische aanbevelingen

Kloostertuin

De basis van cultuurbehoud is het behoud van een herkenbare historische situatie, die bestaat uit de historisch ontstane structuur en historische elementen. Daarvan is de structuur de belangrijkste. De aanbevelingen berusten op dit basisprincipe.

Structuur

Historische paden in stand houden.

De dwars-as met rij kersenbomen in stand houden.

De zichtlijn tussen de kapel en de Calvarieberg op de begraafplaats in stand houden.

Elementen

- De historische perenloofgang en haagbeuk/meidoorn berceau in stand houden: teveel schaduw door beplanting ernaast voorkomen.
 - De historische prieelossen controleren op ziektes (essentaksterfte) en beschermen, 'stress' door aanleg- en bouwactiviteiten voorkomen. In geval van uitval herplanten.
 - Symmetrisch bedoelde boombeplanting voor de begraafplaats weer completeren.
 - Voor klooster kenmerkend beplantings assortiment behouden en uitbreiden.
- De plaatsing van devotiebeelden aan het eind van paden in stand houden (dus niet vrij in de ruimte zetten).

Dit rapport is samengesteld om kennis te vergaren omtrent de cultuurhistorie en ecologie van het complex. Tevens is gevraagd randvoorwaarden te stellen in geval van een nieuw gebouw.

Randvoorwaarden

Een nieuw gebouw dient zich te voegen wat betreft bouwhoogte, kapconstructie en kleur; dient een gevarieerd beeld te bieden aan degenen die er tegenaan kijken, en een plezierig leefklimaat voor de omwonenden.

Bouwmogelijkheden

- De hoven van afdelingen 14 en 15 (kaart 4) zijn historisch en ecologisch minder waardevol. Daar kan eventueel worden gebouwd.
- De parkeerplaats heeft geen historische of esthetische betekenis en is voor de ecologie van geen belang. De parkeerplaats kan worden volgebouwd.
- Afgezien van het deel van het gebouw dat rijksmonument is, kan de rest worden afgebroken of verbouwd. Deze gebouwen zijn niet essentieel voor de historische tuin en het historische park, noch voor de ecologie.

Park

- Op lange termijn de tuin en het park weer aan elkaar koppelen; beide helften van de Marialaan en de Jozeflaan kunnen dan weer verbonden worden.
- Zo mogelijk het oorspronkelijke assenkruis herstellen.
- Een beheervisie maken voor het park, gebaseerd op het ontwerp van de gemeente door Jan Van Summeren. Dit ontwerp dat in overleg met de bevolking tot stand kwam, is uitstekend en ligt er nog, maar dan in te weinig beheerde vorm. Herstellen en onderhouden in plaats van vernieuwen is het devies.

Ecologische aanbevelingen

Ook voor de ecologische aanbevelingen is het van belang onderscheid te maken in het meer natuurlijke bosgedeelte van het Stadspark en de als tuin en park ontworpen delen van de besloten Kloostertuin en het Stadspark. Voor de Kloostertuin is het cultuurhistorische doel belangrijker dan ecologische doelen. Wel is aan te bevelen om spontane flora en fauna te bevorderen als dat mogelijk is zonder de cultuurhistorische waarden aan te tasten.

- De grote bomen van het bosgedeelte van het Stadspark hebben inmiddels brede kronen ontwikkeld en daarmee veel schaduw veroorzaakt. Enige dunning is aan te bevelen, rekening houdend met de diversiteit van de boom- en struiklaag. Verwijderen of ringen van een paar Amerikaanse eiken is aan te bevelen vanwege de slechte bladvertering en negatieve invloed daarvan op de bodemontwikkeling.
- Handhaven of beperkt snoeien van de heester- en boomstrook langs de zuidmuur en zuidwestmuur van de kloostertuin. Deze dichte strook biedt waardevolle schuil- en broedgelegenheden voor fauna.
- Belangrijk is om de bomen en grote heesters oud te laten worden, zodat ze tot volle wasdom kunnen komen. Vooral grote bomen zijn van ecologisch belang en hebben bovendien een grote belevingswaarde. Gunstig is dat de meeste bomen een ruime boomspiegel hebben. Bij bodemactiviteiten, zoals bij vernieuwen of aanleggen van kabels en leidingen, is het sparen van zones binnen en rond boomwortels belangrijk. Behoud van de oudere bomen en heesters dient ook het behoud van cultuurhistorisch sortiment en erfgoed.
- De gazons zijn thans vrij monotoon, maar overal zijn interessante zaadbronnen van spontane kruidenbegroeiing zoals madeliefje en duizendblad, die zich in de toekomst kan uitbreiden. Belangrijk is om de grasmat zoveel mogelijk te handhaven en niet te vervangen. Geregeld maaien en afvoer van het maaisel, zoals nu gebeurt, is een uitstekend beheer.
- Voor het waterbeheer is aan te bevelen om het kroos zo nu en dan af te voeren, omdat ze door de dichte bedekking licht en zuurstof ontnemen aan het water en de aanwezige flora en macrofauna daarin. Vooral het Amerikaans dwergkroos, dat ook overwintert, is nadelig voor het watermilieu. Nu en dan *plaatselijk* baggeren in de vijver van het Stadspark is aan te bevelen. Met grootschalig baggeren worden veel natuurlijke organismen afgevoerd. Door de geïsoleerde ligging van de vijver kunnen ze niet gemakkelijk van elders weer hierheen migreren.

- De muren zijn ondanks hun grote oppervlakte nauwelijks van ecologische betekenis. Verbetering kan ontstaan door verspreid over de muren de voegen te verruwen en oppervlakkig uit te hakken. Hierdoor kunnen muurplanten zich spontaan weer vestigen. Bij herstel van metselwerk is aan te bevelen kalkhoudende specie toe te passen. Een mogelijkheid is om muurplanten, die door omstandigheden elders in de gemeente moeten verdwijnen, hier te transplanteren. Enige ervaring is daarbij wel noodzakelijk.
- Voor het bevorderen van dieren, zoals vogels en vleermuizen, is onderzoek naar technische mogelijkheden aan te bevelen. Zo zijn er speciale dakpannen voor gierzwaluwen en vleermuiskasten. Enkele vleermuiskasten zijn er al aangebracht.
- In het algemeen is een gedetailleerde inventarisatie van de flora en fauna gewenst om een ecologisch advies op maat te kunnen geven. Uit oogpunt van 'natuur in de stad' zijn de Kloostertuinen en het Stadspark, vooral ook door hun oppervlakte, een bijzonder gelukkig en waardevol groenelement.

Samenvatting

Samenvatting cultuurhistorie

De kloostertuin met agrarische grond is aangelegd in het dal van de Korvelse waterloop. Het eerste kloostergebouw dateert van 1834 en staat aan de noordkant van de Oude Dijk, hoek Kloosterstraat. Vervolgens werden in 1882, 1890 delen langs de Oude Dijk aangebouwd, zodat een lange wand ontstond langs de Oude Dijk. Deze oudste fasen van het gebouw zijn beschermd als rijksmonument.

Aanvankelijk was de functie van de tuin een religieuze (contemplatie), gecombineerd met een nutsfunctie. Voor de diverse internaten, weeshuizen en verzorgingshuizen was namelijk productie van eigen voedsel nodig. Er waren uitgebreide moestuinen, boomgaarden, weilanden en terreinen voor pluimvee. Voor het vee en werktuigen was er een boerderij.

De gronden waren door een kruisvorm van assen in vier kwadranten ingedeeld. Het hele gebied werd ingedeeld en ontsloten door paden die lanen werden genoemd, met telkens een heilig beeld aan het einde van de "laan". Er waren lange zichtlijnen.

Geleidelijk verdwenen de nutsfuncties, werden weilanden sportterrein en werden de overige tuinen ingericht als wandeltuinen. Er zijn diverse symbolische plantensoorten in de tuin gebruikt.

In 1987 werd het geheel van kloostertuin met agrarische gronden en een bosje, gesplitst in een gesloten deel en een openbaar park.

In 1991 heeft bureau Buys en Van der Vliet in de noordelijke kloostertuin weer lange zichtassen aangebracht, ondanks de halvering van het terrein. Een nieuwe laag met grote symbolische en esthetische betekenis werd toegevoegd aan de tuin. Deze tuin is zo rustig, zonder honden, en heeft zo veel dekking dat daar vermoedelijk de vos huist.

Het openbare Park Oude Dijk heeft ook veel elementen uit de kloostertijd behouden. De zuidmuur, de centrale Marialaan, de Anthonislaan en het bos dateren uit de kloostertijd. Er wordt veel gebruik gemaakt van het park om te wandelen, te zitten, voor sport en spel. Het onderhoudsniveau is te laag, vooral in de omgeving van de bosvijver is dat pijnlijk zichtbaar. Het park is ook te schaduwrijk omdat noodzakelijke dunning achterwege bleef.

Sinds de tweedeling van het totale kloosterterrein in een gesloten en een openbaar deel zijn er ook verschillende sferen ontstaan, de kloostertuin is een rustige, intensief onderhouden en zonnige tuin, het openbare park is (te) schaduwrijk en plaatselijk zeer vervuild. Er is te weinig beheer en onderhoud.

Het is heel bijzonder dat in het hart van de stad Tilburg een aaneengesloten groengebied behouden bleef van substantiele omvang met veel herkenningspunten uit de kloostertijd, overtuigende tuinarchitectuur door een bekend architectenbureau en een parkarchitectuur door een eigen Tilburgse landschapsarchitect in samenspraak met de bevolking. Het park voldoet aan de wens om historische elementen zichtbaar te houden, recreatief functioneel te zijn en ecologische functies te vervullen. Behoud van groen erfgoed gaat samen met behoud van ecologie.

Samenvatting ecologie

Ofschoon voor de kloostertuinen en het Stadspark van de Zusters van Liefde, een cultuurhistorische benadering en waardering prioriteit heeft, zijn er zeker interessante ecologische waarden te signaleren. Ze kunnen op onderdelen versterkt worden. Door de variatie in bomen en heesters, de hagen en borders, is er het nodige aan voedselaanbod en zijn er volop schuil- en broedgelegenheden voor allerlei faunagroepen. Te denken valt aan vogels, kleine zoogdieren zoals vleermuizen en tal van ongewervelde dieren. Ook de aanwezigheid van water, al is die beperkt, biedt mogelijkheden voor de fauna.

Door de herinrichting van de kloostertuin in 1991 is de beplanting merendeels jong. Beheer gericht op het behoud van de grotere bomen op langere termijn is een van de belangrijkste ecologische aanbevelingen. De boom- en heestersoorten zijn dan in toenemende mate ook een beter milieu voor mycorrhizapaddenstoelen. Door voortzetting van het verschralen van de grote oppervlakte gazons, door maaien en afvoeren van het maaisel, kan de soortvariatie in de kruidlaag aanzienlijk verbeteren.

In het Stadspark komen meer grote en deels ook oudere bomen voor, met name in de voormalige tuin van Huize Nazareth. Vooral het als meer natuurlijk bos aangelegde parkdeel met vijvers heeft al veel structuur en gelaagdheid. Door beperkte dunning, door o.a. het vellen van een paar grote Amerikaans eiken, kan dit parkdeel aan ecologische waarde winnen. Door nu en dan de wintergroene niet-inheemse krooslaag te verwijderen, kan de vermindering van het zuurstofgehalte in het water worden voorkomen.

De tuinen kenmerken zich door een zeer grote lengte aan bakstenen muren. De muurvegetatie is beperkt tot een soortenarme moslaag op de bakstenen ezelsruggen. Door plaatselijk verruwen van voegen kan vestiging van meer karakteristieke muurvegetatie in de toekomst worden bevorderd.

Samenvatting historische dendrologie

Oude tuinen en parken zijn een belangrijke bron van cultuurhistorische kennis en erfgoed van bomen en heesters. Cultuurhistorische aspecten van oude cultivars, snoeiwijzen, plantafstanden en historische gebruik kunnen er bestudeerd worden. Oude cultuurvariëteiten kunnen een genenbron zijn voor stekken en zaden ten behoeve van het opkweken van origineel plantgoed. Voor de kloostertuinen van de Zusters van Liefde en van Huize Nazareth valt te denken aan variëteiten van lindes, beuk, plataan en es. De snoeiwijze van de leilindes, priëel-essen, de perenberceau en de hagen van haagbeuk en eenstijlige meidoorn bieden waardevolle historische informatie. Priëel-essen, berceaus, hulst, krulwilg en buxus zijn verbonden met het ritueelgebruik van het klooster. Uitbreiding met andere soorten die een rol hebben gespeeld in het kloosterleven kan dit thema versterken.

Documentatie

Literatuur

Dam, M.C van, E.R.A. Smits, *Tilburg Oude Dijk 1 waardstellende bouwhistorische opname*, BAAC rapport 2010.

Gemeente Tilburg, *Kloostertuinen, in het bijzonder stadspark Oude Dijk, serie Tilburgse parken 5*, 2010

Maes, N.C.M., *Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed*, Praktijkreeks Cultureel Erfgoed, 2011.

Meegeren, H. van, *Van Acacia tot Zilverlinde, de mooiste bomen van Tilburg*, Tilburg, 2014.

Park Oude Dijk-Beheren en Vernieuwen, Beheerplan door Gemeente Tilburg en Werkgroep Oude Dijk, 1998

Putten, R. van, "Waterlopen in Tilburg, Achtergronden bij het ontstaan", in: *Tilburg tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, jrg 18 (2000), p.35-40

Kaarten en Foto's in het archief Zusters van Liefde aan de Oude Dijk

1926 Kadastrale kaart samengesteld uit minuutplan, bijblad en hulpkaarten, tekenaar A.Magielse, vergeleken door de landmeter J.Rozelie?, gezien Utrecht 30 juni 1926

1981-1982 map ontwerp hierin:

Tuin natuurhistorisch museum en

Voorterrein klooster(straat)

1981 dec. Tuinplan Nieuwbouw Sint Jozefklooster, Architectenburo Reintjes en Van Teeffelen, onderwerp Bejaardenhuisvesting Oude Dijk, Bouwburo Zusters va Liefde. Schaal 1:200.

1987 sept. Plan voor het maken van een erfafscheiding, voor Bouwburo Zusters van Liefde, z.n., [Reintjes en Van Teeffelen]

10-05-1983 Voorstel omvang toekomstig stadspark, schaal 1: 1000, publieke werken, afd. stadsontwikkeling.

1991 14 febr. Steensmuur Muys en Van der Vliet

1991, 20 febr. Bestek. Bestaande situatie 1:200

1991 Ontwerptekening door Buys en van der Vliet,

05-4-1991 Bestek Buys en Van der Vliet, raming van kosten

Bijbehorende tekeningen: muur begraafplaats, wand begraafplaats, columbarium

Materialenplan west, materialenplan oost, Beplantingsplan west, beplantingsplan oost, detail bestrating, detail trap, vijver, drie pergola's, detail half rond prieel, detail hekwerk.

Archief Jan van Summeren, landschapsarchitect Tilburg

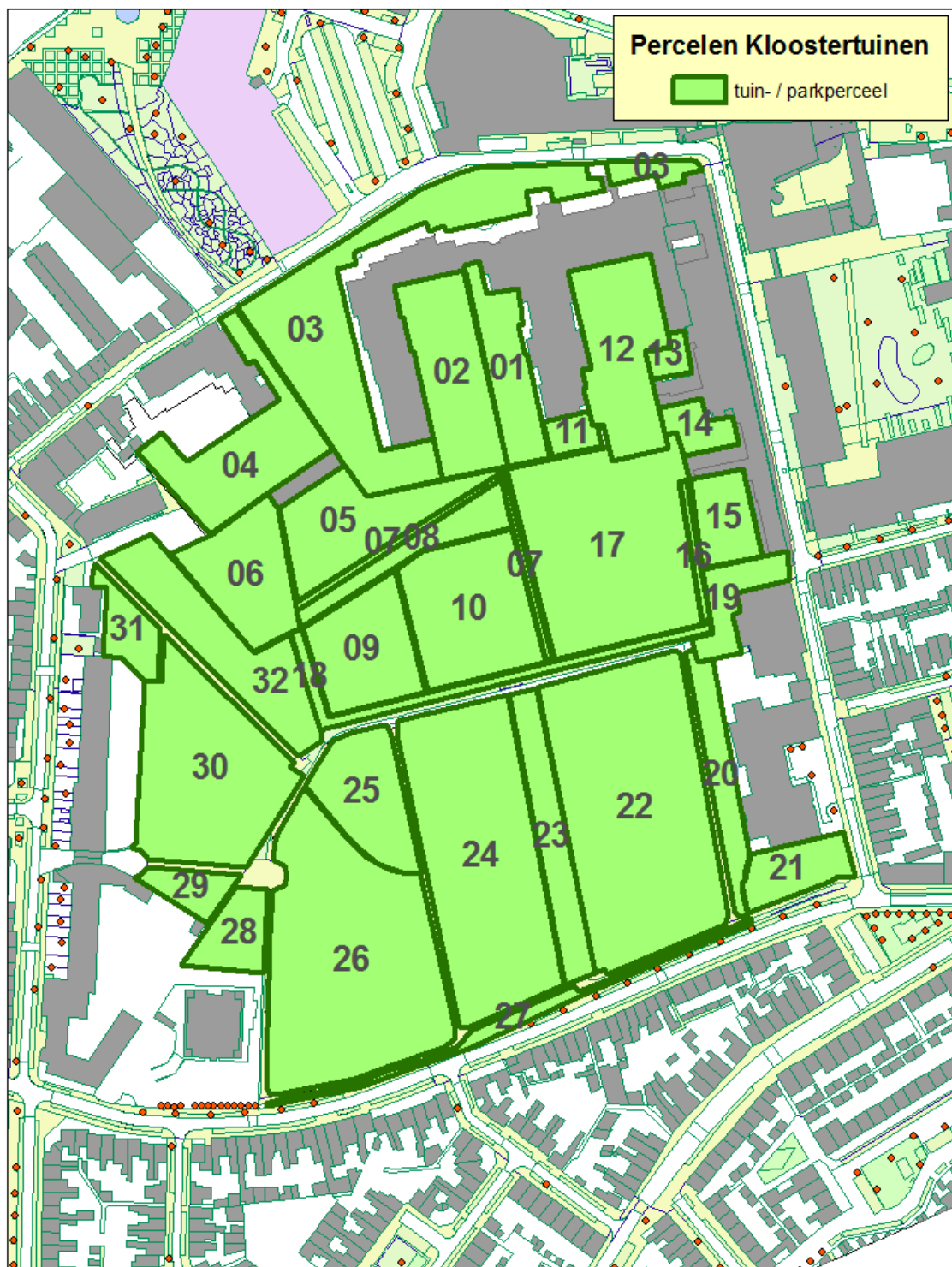
Park Oude Dijk-Beheren en Vernieuwen, Beheerplan door Gemeente Tilburg en Werkgroep Oude Dijk, 1998

Ongedateerd, Plattegrond kloostertuin met wandelroute en aanduiding van boomsoorten. 2x A4

1987 Schetsplan voor het openbare park, Jan van Summeren.

(1987) Ontwerp door Jan van Summeren, o.a. van te handhaven en te planten bomen, ongedateerd.

Bijlagen

Kaart 4 Overzichtskaat inventarisatie waardevolle bomen en heesters
in de besloten Kloostertuin (percelen 1-18) en het Stadspark (percelen 19-32)

Bijlage I: Inventarisatie cultuurhistorisch waardevolle bomen en heesters in de besloten kloostertuin (percelen 1-18)

Opnames gemaakt op 24-10-14 in de tuin van de Zusters van Liefde in Tilburg.

Waarnemers: Bert Maes en Han van Meegeren

A zeer waardevol, B waardevol en C vrij waardevol.

Alleen bomen en heesters van vóór de herinrichting van 1991 zijn hier vermeld.

Soort	vorm	hoogte	stamomtrek	Plant-datum	Cultuur-historische waardering
-------	------	--------	------------	-------------	--------------------------------

Perceel 1:

Carpinus betulus	Haagvorm	Hoog 2,5 m.	Stamomtrek 0,72	1947	A
------------------	----------	-------------	-----------------	------	---

Perceel 2:

Carpinus betulus	Haagvorm	Hoog 2,5 m.	Stamomtrek 0,72	1947	A
------------------	----------	-------------	-----------------	------	---

Perceel 3, 4 en 5:

Geen oude elementen					
---------------------	--	--	--	--	--

Perceel 6: Begraafplaats uit 1929:

2 x Fagus sylvatica	Opgaand	Hoog 12 m.	Stamomtrek 1,65 en 1,62	1960	A
---------------------	---------	------------	-------------------------	------	---

Perceel 7:

Carpinus betulus en Crataegus monogyna	Haagvorm, halve berceau	Hoog 2,5 m.	Stamomtrek haagbeuk 0,74	1947	A
--	-------------------------	-------------	--------------------------	------	---

Perceel 8:

Picea breweriana	Opgaand	Hoog 18 m.	Stamomtrek 2,03	1960	A
------------------	---------	------------	-----------------	------	---

Perceel 9:

5 x Alnus spaethii	Opgaand	Hoog 18 m.	Stamomtrek +/- 1,75	1960	A
--------------------	---------	------------	---------------------	------	---

Perceel 10:

Geen oude elementen					
---------------------	--	--	--	--	--

Perceel 11:

Magnolia	Opgaand		Stamomtrek 1,70	1950	A
----------	---------	--	--------------------	------	---

Perceel 12:

Fraxinus excelsior 'Pendula'	Opgaand	Hoog 4 m.	Stamomtrek 1,90	1900	A
Fraxinus excelsior 'Pendula'	Opgaand	Hoog 3 m.	Stamomtrek 1,15	1900	A
Fraxinus excelsior 'Pendula'	Opgaand	Hoog 3 m.	Stamomtrek 2,11	1900	A

Perceel 13:

Geen oude elementen					
---------------------	--	--	--	--	--

Perceel 14:

Prunus padus	Opgaand	Hoog 17 m.	Stamomtrek 1,22	1947	B
Taxus baccata	Opgaand	Hoog 12 m.	Stamomtrek 1,27	1947	B

Perceel 15:

Fagus sylvatica	Opgaand	Hoog 15 m.	Stamomtrek 1,82	1947	B
Acer platanoides 'purpurea'	Opgaand	Hoog 10 m.	Stamomtrek 1,51	1960	B
Laburnum anagyroides	klimstruik			1947	B

Perceel 16:

Pyrus communis 'Conference'	Opgaand in berceauvorm	Hoog 2,5 m.	Stamomtrek Tot 1.01	1941 (26 oudere bomen en daarbij nieuwe inboet	A
Ilex aquifolium	Opgaand, rij van bomen, niet opgesnoeid		Stamomtrek Tot 1,18	1950	B

Perceel 17 noordelijk deel:

Fagus sylvatica	Opgaand	Hoog 20 m.	Stamomtrek 3,14	1900	A
Catalpa bignonioides	Opgaand opgesnoeid		Stamomtrek 1,21	1965	B
Prunus avium	Opgaand e laan	12	Stamomtrek 1,63	1965	B
Magnolia	Opgaand , 3-stammig	Hoog 10 m.	Stamomtrek 1,72	1965	B

Perceel 17 zuidelijk deel:

Salix baylonica 'tortuosa'	Opgaand		Stamomtrek 1,08	1960	B
Corylus avellana 'Contorta'	Stoofvorm, struik		Stamomtrek 4,21	1900	A
Ilex aquifolium 'Rubricaulis Aurea'	struikvorm	5 meter	Stamomtrek 0,70	1965	B
Cedrus atlantica Glauca	Opgaand		Stamomtrek 2,58	1930	A
5 x Acer saccharinum	Opgaand	25 meter	Stamomtrek 2,46	1947	A
Chamaecyparis Met heksenbezem	opgaand	12 meter	Stamomtrek 1,10	1900	A
Prunus serrulata	opgaand	7 meter	Stamomtrek 2,26	1965	B
Acer platanoides 'purpurea'	Opgaand	13 meter	Stamomtrek 2,36	1965	B

Perceel 18:

Geen oude elementen

Bijlage II: Inventarisatie cultuurhistorisch waardevolle bomen en heesters in het Stadspark.